

บทที่ 5

แบบเรียนภาษาไทยสมัยระบบโรงเรียน

แบบเรียนสมัยพัฒนาการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียน จำกัดระยะเวลาอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2414⁽¹⁾ คือปีที่เริ่มตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวังสมัย ร.5 ทรงราชย์ (พ.ศ. 2411 – 2453) เป็นการมีโรงเรียนที่เป็นระบบขึ้นครั้งแรกของไทย (ยกเว้นโรงเรียนมิชชัน) จนกระทั่งถึง ปี พ.ศ. 2463 ในสมัย ร.6 (คือปีที่ก่อนจะประกาศใช้ พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ. 2464) ฉะนั้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียน ปรากฏว่าได้มีกิจการต่างๆ เกี่ยวเนื่องด้วยการพัฒนาระบบการศึกษา อาทิเช่นรูปแบบโรงเรียนเปลี่ยนจากวัดมาเป็นกิจการของรัฐ รัฐเป็นผู้อุปถัมภ์จัดกิจการรวมทั้งค่าจ้างครู ส่วนครูก็เปลี่ยนจากพระภิกษุมาเป็นฆราวาสที่มีความรู้ รวมทั้งตั้งองค์กรของรัฐขึ้นเพื่อจัดการศึกษา คือกรมศึกษาธิการ เมื่อปี พ.ศ. 2430⁽²⁾ และพัฒนามาเป็นกระทรวงเมื่อ พ.ศ. 2435 กิจกรรมเกี่ยวเนื่องด้วยการเรียนการสอนเปลี่ยนไป กล่าวคือมีการใช้หลักสูตร พ.ศ. 2438 มีการขยายเนื้อหาวิชาการศึกษาขึ้นหลายสาขา ดังรายละเอียดในบทที่ 4

ในขณะเดียวกันการพัฒนาการทางด้านสังคมได้พัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็วในช่วงสมัยนี้ ฉะนั้นประชาชนผู้ตื่นตัวใฝ่ใจการศึกษาย่อมจะได้รับบริการความรู้ที่ดีจากระบบโรงเรียน และมีผู้ใช้บริการในการศึกษามากขึ้นแสดงให้เห็นว่าประชาชนทั่วไปนั้นได้ตื่นตัวในการศึกษาระบบโรงเรียน และในขณะเดียวกันรัฐพึงประสงค์ที่จะผลิตเสมียนพนักงาน เพื่อใช้เป็นข้าราชการในองค์กรต่างๆ ของรัฐซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว จำเป็นที่จะต้องใช้ข้าราชการและพนักงานจำนวนมาก

ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้น การศึกษาระบบโรงเรียนรัฐเป็นผู้ดำเนินกิจการ พนักงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาต่างก็พยายาม

(1) Nighed Sun Tormpithug, A Study of the Evolution of Teacher Training in Thailand : Toward a Model of Development, (Department of Teacher Education, 1979) pp. 5

(2) เรื่องเดียวกัน หน้า 6

จัดการให้ดีที่สุด ในขั้นต้นยังมีลักษณะลองผิดลองถูกอยู่บ้าง โดยเฉพาะหลักสูตรการศึกษา และแบบเรียน จึงพบว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งหลักสูตรและแบบเรียนในสมัยหัวเลี้ยวหัว- ต่อนี้บ่อย ๆ ฉะนั้นการพัฒนาการศึกษาในช่วงสมัยดังกล่าวอาจจะลำดับเหตุการณ์ทางการ ศึกษาได้ดังนี้

1) ช่วงแรก พ.ศ. 2414 – 2430 การจัดการศึกษาเริ่มเป็นระบบโรงเรียน แต่อยู่ใน วงจำกัดมีการใช้แบบเรียนหลวงเป็นครั้งแรก คือใช้แบบเรียนที่เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน จน กระทั่งมีการสอบไล่วัดความรู้และให้ประกาศนียบัตร รวมทั้งเริ่มขยายการศึกษาสู่ปวงชน ดังนี้

– พ.ศ. 2414 ตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เมื่อครั้งเป็นหลวงประเสริฐอักษร เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก

– พ.ศ. 2414 ใช้แบบเรียนหลวง 6 เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์นต์ ในระยะแรก ๆ เข้าใจว่าใช้เฉพาะในโรงเรียนหลวง

– พ.ศ. 2427 มีการสอบไล่หนังสือไทยเป็นทางราชการ ทดสอบความรู้นักเรียนว่ามี มาตรฐานเพียงใด และให้ประกาศนียบัตร ตั้งข้าหลวงตัดสินการสอบไล่หนังสือไทย (การทดสอบ ความรู้ใช้หนังสือแบบเรียนหลวงเป็นเกณฑ์มาตรฐาน)

– พ.ศ. 2427 ขยายโรงเรียนสู่ประชาชนทั่วไป เป็นโรงเรียนหลวงสำหรับประชาชนที่ วัดมหรณพารามในส่วนกลางได้ปรับปรุงโรงเรียนตำหนักสวนกุหลาบให้บุตรข้าราชการและประชาชน ได้มีสิทธิเข้าเรียนด้วย

– พ.ศ. 2430 ตั้งกรมศึกษาธิการ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดีกรมศึกษาธิการครั้งแรก และยกให้เป็นกระทรวงธรรมการเมื่อ ปี พ.ศ. 2435

2) ในช่วงที่ 2 พ.ศ. 2430–2463⁽³⁾ ได้พัฒนาการศึกษาเข้าสู่ระบบอย่างรวดเร็ว ขยายโรงเรียนสู่ภูมิภาค จนกระทั่งสามารถออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ ปี พ.ศ. 2464 (ร.6)

- พ.ศ. 2435 ยกฐานะกรมศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการ
- พ.ศ. 2432 ใช้แบบเรียนเล่มใหม่คือ แบบเรียนเร็ว ยกเลิกแบบเรียนหลวง
- พ.ศ. 2438 ได้ประกาศหลักสูตรการศึกษาเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก ตามหลักสูตรนี้ ได้แบ่งการศึกษาเป็น 3 ระดับ คือ

- (1) ประโยค 1 มี 3 ชั้น เป็นการศึกษาตอนต้น
- (2) ประโยค 2 มี 3 ชั้น เป็นการศึกษาตอนกลาง

(3) กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 – 2507. (โรงพิมพ์คุรุสภา 2507) หน้า 7

(3) ประโยค 3 มี 4 ชั้น เป็นการศึกษาคอนปลาย

- พ.ศ. 2441 มีการปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนอีกครั้งหนึ่ง และประกาศใช้พ.ศ. 2442

1. การพัฒนาแบบเรียนหลวง

การพัฒนาการทางด้านแบบเรียนสมัยนี้ จะเห็นได้ว่าได้มีการพัฒนาการอย่างรวดเร็ว และเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการจัดระบบการศึกษาในรูปแบบใหม่ของไทยในยุคหัวเลี้ยว- หัวต่อ ประกอบกับมีกิจการการพิมพ์เจริญขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญในการแพร่กระจายแบบเรียน ให้ทันกับการพัฒนาระบบโรงเรียนดังจะเห็นได้ว่าหนังสือแบบเรียนหลวงได้มีการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2414 ซึ่งปรากฏในบานแผนกฉบับลายมือว่า สุภมัสศุ ลุศักราช 1233⁽⁴⁾ เอกพระกะสัง- วัจนระมฤคศรีมาศกาพิกษ ทูดยติพิพุดวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา จุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งภัทรราชาดี พระบรมวงษานวงษ์แลข้าราชการ เฝ้าเบื้องบงกชมาศโดยลำดับ พระเจ้าราชวรวงษเชอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ได้นำต้นฉบับ แบบสอนหนังสือไทยที่ 1 ชื่อมูลบทบรรพกิจ ที่ 2 ชื่อวาหนัตินกร ที่ 3 ชื่ออักษรประโยค ที่ 4 ชื่อสังโยคพิธาน ที่ 5 ชื่อพิศาลการ์นต์ ห้าเรื่องนี้ทูลเกล้าฯ ถวาย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงษเชอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง 2000 ฉบับ เพื่อไว้สำหรับเป็นแบบให้กุลบุตรศึกษาเรียนหนังสือเป็นเครื่องปัญญาให้ได้ฉลาดรู้ ใช้อักษรแลไม้เอก โท ให้ถูกถ้วนชำนาญชัดเจนกว้างขวาง เป็นคุณแก่ราชการสืบไป ฯ”⁽⁵⁾

หนังสือแบบเรียนหลวงนี้ได้ใช้เป็นแบบเรียนอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ระหว่าง พ.ศ. 2414 – 2431 กล่าวคือเมื่อได้มีการขยายโรงเรียนสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ถือว่าเป็นแบบเรียนทางราชการ ครั้งนี้ได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. 2430 เห็นว่านักเรียนจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้วิทยการสาขาอื่น ๆ อีกมาก ฉะนั้นการที่เรียนแบบเรียนหลวงจนจบ 6 เล่ม ตามเวลาเรียน 3 ปี ต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 3 ปี ฉะนั้นเด็กนักเรียนจึงมักเรียนครึ่ง ๆ กลาง ๆ ก็ออกไปช่วยพ่อแม่ทำนา เมื่อกลับเข้ามาเรียน มักล้มของเก่าต้องทบทวนกันอยู่นาน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่าควรมีหนังสือ แบบเรียนให้เด็กเรียนจบเล่มภายใน 6 เดือน เมื่อเรียนจบเล่มหนึ่งแล้วก็ออกไปทำนา จึง แต่งแบบเรียนเร็วขึ้นและได้นำแบบเรียนเร็วไปใช้ทดลองสอนนักเรียนชนบท ก็ปรากฏว่าได้ ผลสมตามความมุ่งหมาย จึงนำแบบเรียนเร็วชุดนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย และได้รับพระบรมราชานุญาต

(4) ตรงกับ พ.ศ. 2414

(5) คู่มือตัวอย่างในรูปที่ 19 ภาพต้นฉบับลายมือ หนังสือมูลบทบรรพกิจ

ให้ใช้ในโรงเรียนแทนแบบเรียนหลวง 6 เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)⁽⁶⁾ ครั้นต่อมาปี พ.ศ. 2435 ยกกรมศึกษาฯ เป็นกระทรวงธรรมการ หลังจากนั้นได้ปรับปรุงแก้ไขแบบเรียนตามหลักสูตรที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมกับสภาวะทางสังคมไทย ในสมัยนั้น ๆ

2. การพัฒนาแบบเรียนของกระทรวงธรรมการ (ศึกษาธิการ)

หลังจากได้จัดตั้งหน่วยราชการรับผิดชอบจัดการศึกษา ได้แก่กรมศึกษาธิการ (ภายหลังยกเป็นกระทรวงธรรมการ) ได้มีการสร้างแบบเรียนขึ้นมาเพิ่มเติมมากขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาที่มีการปรับปรุงอยู่เนื่อง ๆ จากการสำรวจหนังสือแบบเรียนที่พิมพ์ใช้ระหว่างปีพ.ศ. 2432–2453 ปรากฏว่ามีหนังสือแบบเรียนภาษาไทยทั้งระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา ดังนี้

1) ระดับประถมศึกษา

1. ประถม ก.กา แจกลูก สำหรับพื้งหัดเรียน ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง พิมพ์ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2433
2. ประถม ก.กา แบบเรียนง่าย ของพระยาปริยัติธรรมธาดา พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2443
3. ประถม ก.กา ของเจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2449
4. ประถมมาลา โคลงกลบท โคลงทนาย วิธีคำนวณสูตรเลขโจทยต์ต่าง ๆ ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง พ.ศ. 2437
5. มูลปกรณเล่ม 1 มาตรา ก.กา มูลปกรณเล่ม 2 มาตรา กง กน กม เกย มูลปกรณเล่ม 3 มาตรา กก กค กข ของเจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ พ.ศ. 2432
6. แบบเรียนเร็วเล่ม 1 – 3 ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2432
7. หนังสือสอนอ่านเรื่องนกกระจอก สำหรับแบบเรียนเร็ว ของกรมศึกษาธิการ พ.ศ. 2441
8. แบบสอนอ่านเล่ม 2 เรื่องข้าวที่เรากิน ของพระยาปริยัติธรรมธาดา พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2443
9. บันไดทอง เล่ม 1, 2 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2453

2) ระดับมัธยมศึกษา

1. สังข์ทองตอนเลือกคู่และหาปลาหาเนื้อ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2445
2. กลอนอิเหนาศึกกระหมังกุหนิง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2447
3. คำกลอนรามเกียรติ์ศึกกุมภกรรณ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2450

(6) ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, วิเคราะห์แบบเรียนไทย (ม. รามคำแหง, 2525) หน้า 30

4. คำกลอนรามเกียรติ์ทำวมาลีวราชว่าความ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2452
5. กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ พระราชนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2447
6. นิทราชาคริต พระราชนิพนธ์แปลรัชกาลที่ 6 พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2443
7. สามก๊กตอนโจโฉแตกทัพเรือ ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2454
8. ราชชาธิราชศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2450
9. ธรรมจரியาลเล่ม 1 ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2444
10. ธรรมจரியาลเล่ม 2 ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2447
11. สังข์ทองตอนตีคดี พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2447

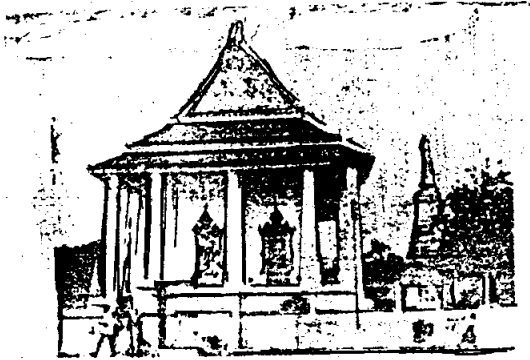
3. วิเคราะห์เนื้อหาแบบเรียนหลวง

หนังสือแบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ถือว่าเป็นแบบเรียนของทางราชการเล่มแรก พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2414 คือ ปีที่จัดตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง หนังสือแบบเรียนหลวงนี้มี 6 เล่มตามที่ทราบแล้วนั้น ถ้านักเรียนเรียนแบบเรียนชุดนี้จบก็แสดงว่าเป็นคนที่รู้ภาษาไทยอย่างแตกฉาน เพราะแต่ละเล่มนั้นผู้เรียบเรียงได้ให้ตัวอย่างคำไว้มากมาย

ในการวิเคราะห์เนื้อหาจะให้ความสำคัญแก่มูลบทบรรพกิจมากกว่าเล่มอื่น ๆ เพราะว่าได้มีการพัฒนาวิธีการเรียบเรียงแบบเรียนไทยอีกระดับหนึ่ง ส่วนเล่มอื่น ๆ นั้นจะกล่าวเพียงสรุปเพื่อให้เห็นรูปแบบและเนื้อหาเท่านั้น

3.1 มูลบทบรรพกิจ

มูลบทบรรพกิจเป็นหนังสือที่ใช้สำหรับเด็กเริ่มเรียนภาษาไทย คือเริ่มจากให้รู้จักตัวสระ พยัญชนะ เครื่องหมายต่าง ๆ แล้วหัดประสมคำ คือแจกลูกตั้งแต่ แม่ ก.กา จนถึงเกษ แต่ละแม่มีการแทรกกาพย์พระไชยสุริยา (ของสุนทรภู่) เป็นแม่ ๆ ไป การผันเสียงวรรณยุกต์ตามไตรยางศ์ การใช้ไม้มลาย ไม้ม้วน คำเป็นคำตาย การใช้ ศ ษ ส ตอนท้ายสอนการนับเลข มาตราชั่ง ตวง วัด การนับ วัน เดือน ปี ฤดูแล้ง ทิศ จบด้วยการสอนนักเรียนให้ขยันหมั่นเพียรในการศึกษา สรุปว่าหนังสือแบบเรียนเรื่องมูลบทบรรพกิจนี้ ผู้เรียบเรียงมีวัตถุประสงค์ให้เด็กเริ่มอ่านเรียน ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นเรื่อง ดังนี้

กำเนิด ร.ร.หลวง สำหรับราษฎรแห่งแรก ที่วัดมหรณพาราม
ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2427)

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีทรงเปิด ร.ร.เสาวภาเทวี
และสั่งขังเพื่อยกระดับการศึกษาในหัวเมือง (พ.ศ. 2436)

๑ ถ้าผู้ใด มีบุตร ชาย ทั้ง แต่ อายุสม ๓๓ ปีขึ้นไป อยาก
จะให้บุตร นั้น มีวิชา เป็น ทาง หา กิน คล่อง เชิญ ให้ เา
บุตร นั้น มา ฝาก ไว้ เป็น ลูก สึก กับ ครู สมิต ที่ โรง พิมพ์
บาง คอแหลม จะช่วย ให้ ได้ สม ความ ปรารถนา ๗๖

—————

ยูนิเวอร์ซิตี สยาม เป็น ที่ เรียน วิชา ต่าง ต่าง

๑ ถ้า บิดา มารดา ผู้หนึ่ง ผู้ใด อยาก จะ ให้ ลูก ชาย
ลูก หญิง เรียน ภาษา ไทย ภาษา ฝรั่งเศส วิชา ต่าง ๆ เพื่อ
จะ เป็น คน มี ปัญญา รู้ ความ ชื้อ เวียบ ร้อย จะ ได้ เป็น ผู้
หลัก ผู้ โหญ สม เป็น พ่อ บ้าน แม่ บ้าน เป็น กำลึง แก่ ราช
การ แล แม่น คิน บ้าน เมือง ค้วย เชิญ มา ฝาก ไว้ กับ
ครู แล ที่ ยูนิเวอร์ซิตี สยาม บาง คอแหลม คำ สอน
คำ เลียง จะ เวียก เา แต่ ภาสสม การ ถ้า จะ รู้ ความ ละเอียค
เชิญ มา ตาม แก่ ครู ที่ บาง คอแหลม เทอญ ๗๖
(ประกาศจาก “คังวราพิไชยเสนา”, หมอสมิทซ์ทิน” ๒๔๒๖)

ประกาศแจ้งความโงมณาของหมอสมิท
ในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ แสดงให้เห็นว่า ปี
พ.ศ. 2426 (สมัยต้นรัชกาลที่ 5) หมอ
สมิทได้ตั้งโรงเรียนสอนวิทยาการหลาย
สาขาแก่เด็กไทย และเก็บค่าเล่าเรียนแบบ
เดียวกับโรงเรียนเอกชน ก่อนที่รัฐบาล
จะขยายโรงเรียนหลวงสำหรับประชาชน
เรียกว่า “ยูนิเวอร์ซิตีสยาม” ซึ่งเป็นแรง
เร้าอันหนึ่งที่รัฐบาลต้องจัดโรงเรียนสำหรับ
ประชาชนและเป็นแรงกระตุ้นให้คนไทย
เริ่มใส่ใจในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น

○ ระเบียบระบอบนี้	นามสฤษดี
มูลบทบรรพกิจ	ประกอบด้วย
สำหรับฝึกสอนศิษย์	แรกเริ่ม เรียงนา
จงพ่อน้อยน้อย	เล่า้อ่านจำ ๆ

3.1.1 วิธีเรียบเรียง วิธีเรียบเรียงในหนังสือมูลบทบรรพกิจนี้เป็นแบบประสมประสานกันระหว่างความเรียงอธิบายกับบทร้อยกรอง (กาพย์) ซึ่งเป็นการตั้งใจให้เด็กรักที่จะอ่านหนังสือ กล่าวคือแจกลูก ก.กา จบแล้วก็แทรกเนื้อหาเรื่องพระไชยสุริยา ตอนที่เขียนด้วย แม่ ก.กา (กาพย์เป็นหลัก) กาพย์เรื่องพระไชยสุริยานี้ให้ความสนุกเพลิดเพลินแก่เด็กมาก ฉะนั้นจึงเป็นแรงเร้าให้เด็กนักเรียนเพียรที่จะอ่านต่อ เพื่อจะได้รู้เรื่องพระไชยสุริยาเพิ่มขึ้น ในทำนองเดียวกันถ้าพิจารณาในแง่จิตวิทยาการเรียนรู้อาจจะเห็นว่าเด็กสามารถเข้าใจถึงประโยชน์ของการอ่านหนังสือได้ไปในตัว

3.1.2 เนื้อหามูลบทบรรพกิจ

1) **การเริ่มต้น** เป็นบทเรียนที่เรียกว่า นโม ก.จ. นั้นเอง คือกล่าวถึง สระ พยัญชนะ และเครื่องหมายต่าง ๆ พร้อมทั้งบอกชื่อเครื่องหมาย และชื่อสระ

2) **แม่ ก.กา** แจกลูกแม่ ก.กา เหมือนกับหนังสือ ประถม ก.กา และผันเสียงวรรณยุกต์ทั้งอักษรสูง กลาง ต่ำ การผันเสียงวรรณยุกต์นั้นเขียนเสียง ตรี จัตวา อยู่ระดับสูง ต่างไปจากแบบเรียน ที่เรียบเรียงก่อนหน้านี้ (ดูรูปที่ 20) และให้รู้จักไม้มีวน 20 คำ ส่วนไม้มีลายท่อนเห็นว่าตามที่กำหนดไว้ในจินตตามณีนว่ามี 80 คำนั้นคงไม่หมด จึงน่าจะกำหนดไม้มีวนเพียงอย่างเดียว นอกนั้นก็ให้ใช้ไม้มีลาย เมื่อจบตอนแล้ว ท่านก็ยกตัวอย่างจากกาพย์พระไชยสุริยา ตอนที่ เป็น ก.กา ดังนี้ (ดูวิธีการเขียนในรูปที่ 21)

○ จะรำคำต่อไป	พอร้อใจกุมารา
ตระณีมีราชา	เจ้าภาราสาวะถิ
○ ชื่อพระไชยสุริยา	มีสุตามเหสี
ชื่อว่าสุมาลี	อยู่บุรีไม่มีไภย
○ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	มีกิริยาอะฉมาไศรย
พ้อคำมาแต่ไกล	ได้อาไศรยในภารา
○ ไพร่ฟ้าประชาชี	เข้าบุรีก็ปรีดา
ทำไร่เขาไถนา	ได้เข้าปลาแลสาดี (เข้า - ข้าว)

- อยู่มาหมู่ข้าเฝ้า
ที่หน้าตาดีดี
- คำเข้าเฝ้าสีซอ
หาได้ให้ภะริยา
- ไม่จำคำพระเจ้า
ถือคัมขี้ไถ
- คดีที่มีคู่
ใครเอาเข้าปาลามา
- ที่แพ้แก่ชนะ
ขี้ฉ้อก็ได้ดี
- ที่ชื้อถือพระเจ้า
ผู้เฒ่า (เฒ่า) เหล่าเมธา
- ภิชุสมณะ
คณาว่าลำน่า
- ไม่จำคำผู้ใหญ่
ที่ดีมีมือโง่
- ภาราสาวะถี
คู่อถือแต่ใจ
- ผู้ที่มีฝีมือ
ไล่คว้าผ้าที่คอ

- ก็หาเขาจะนารี
- ทำมะโหรที่เคหา
- เข้าแต่หอล่อกามา
- โลโภพาให้บ้ำใจ
- เหไปเข้าภาษาไสย
- ฉ้อแต่ไพร่ใส่ช้อคา
- คือไก่หมูเข้าสุภา
- ให้สุภาทิวาดี (เข้า - ข้าว)
- ไม่ถือพระประเพณี (ประเพณี - ประเพณี)
- ไล่ข่าตีมีอาญา (ข่า - ข่า)
- ก็ว่าเงาเต่าปูปลา
- ว่าใบ้ำบาสระยา
- เล่าก็ละพระสละธรรม
- ไปเร่ร่ำทำเนโก
- ศิระะไม้ใจโยโส
- ข้าขอโมทนาไป
- ไม่มีใครปรานีใคร
- ที่ใครได้ใส่เอาพอ
- ทำคู่อไม่ชื้อขอ
- อะไรล่อก็เอาไป..... ๗๕

สุนทรภู่ได้พรรณานาความเลวร้ายของชาวเมืองสาვეถีที่ไม่มีศีลธรรม เข้าหน้าทีก็เห็นแก่ได้พวกตุลาการก็รับสินบน ในที่สุดบ้านเมืองต้องล่มจม อันเป็นโลกทรศน์ของสุนทรภู่ที่เห็นว่าศีลธรรมเสื่อมโทรมเมื่อใด บ้านเมืองก็จะเกิดสังคมวิจล ซึ่งสุนทรภู่อาจจะสะท้อนสภาพสังคมในสมัยที่ท่านประพันธ์เรื่องพระไชยสุริยา ก็ได้

๓) **แม่กน** ในการแจกตัวสะกดแม่กนก็ดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับแม่ ก.กา คือแจกตัวสะกดแล้วก็ผันเสียงวรรณยุกต์ ทั้งอักษรสูง กลาง ต่ำ ที่สะกดในแม่กน ตอนท้ายกล่าวถึงตัวสะกดในแม่กนมี ๖ ตัว คือ ญ น ณ ร ล พ หลังจากนั้นก็นำเรื่องพระไชยสุริยา ตอนที่สะกดด้วยแม่กน มาแทรกไว้ (เรื่องพระไชยสุริยาที่นำมาแทรกนั้นทั้งเรื่อง ไม่ได้ตัดตอนแต่อย่างใด)

ตัวอย่างเรื่องแม่กน ที่นำมาจากเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่

○ ขึ้นใหม่ในกน ก กว่าปณ ระคนกันไป เอนคุณุจร มานอนในไพร มณฑลต้นไทร แทนโพชยนต์สถาน

○ ส่วนสุมาลี วันทาสามี เทวียู่งาน ฝ้าอยู่ดูแล เหมือนแต่ก่อนกาล ให้พระภูบาล ตำราญวิญญา

○ พระชวนนวลนอน เข้มใจไม้ขอน, แทนหมอนแม่นา ภูธรสอนมนต์ พรำบ่นภาวนา เย็นคำรำว่า ก้นป่าไพรพาล

○ วันนั้นจันทร์ มีดารากร เป็นบริวาร เห็นสิ้นดินฟ้า ในป่าท่าธาร มาลี้กล้วยาน ใบก้าน อรชร

○ เย็นน้ำน้ำฟ้า ชื่นชะผกา วายุพาจร สารพรรณจันอิน สังกลิ้นเกสร แตนต่อคลอร้อน ว้าว่อนเวียนระวัน

○ จันทราพาเคลื่อน กระจวนไพรไก่อ่เลื่อน เตือนเพื่อนขานขัน ปู่เจ้าเขาเงิน กู้เกริ่นหา กัน สิ้นธุพุลัน ครั้นครันหวั่นไหว

○ พระฟื้นตื่นนอน ไกลพระนคร สะท่อนฤทัย เจ้าตรูสุริยน ขึ้นฟื้นเมรุไกร มีกรรม จำไป ในป่าอรัญฯ

4) แม่ กง ในการแจกตัวสะกดในแม่กง ดำเนินวิธีการเช่นเดียวกัน แล้วก็ผันเสียงวรรณยุกต์ ทั้งอักษรสูง กลาง ต่ำ ที่สะกดด้วยแม่กง และชี้แจงไว้ว่าแม่กงสะกดด้วย ง.ตัวเดียว แต่ในบางแห่งอาจจะใช้ นิคหิต ก็มี อธิบายจบแล้วก็นำกาพย์พระไชยสุริยามาแทรกต่อจากตอนที่สะกดแม่ กน

ตัวอย่างเรื่องแม่ กง ตอนพระไชยสุริยาชมดวง ซึ่งเป็นโหวหารที่ไพเราะมาก จึงได้คัดมาให้เรียนในหนังสือวรรณคดีระดับชั้นประถม 3 ดังนี้ (ดูรูปที่ 22)

○ ขึ้นกงจงสำคัญ	ทั้งกนปนกัน
รำพันมิ่งไม้ในดง	
○ ไกรกร่างยางสูงระหง	ตลิ่งปริงประยง
คันทรงส่งกลิ่นฝิ่นฝาง	
○ มะม่วงพลวงพลองช้องนาง	หล่นเลื่อนเกลื่อนทาง
กินพลางเดินพลางหว่างเนิน	
○ เห็นกว้าง่างเขื่องชำเลื่องเดิน	เหมือนอย่างนางเชย
พระแสงสำอางข้างเคียง	

เนิน ๑ เทนทงย่างเอียงก่เคื่องเก็น เหมือนอย่างนางเงี้ยว พระแสงศกชางข้าง
 เคียง ๑ เาสูงผู้หงษ์ตงเวียง เริงร้องซ้องเสียง สำเนียงนำฟังวังเวง ๑ กลาง
 ไพรไก่อ้นบั้งแวง ฟังเสียงเพียงเพลง ๑ เคื่องทำเวียงเวียงวัง ๑ ยุงทองร้องกระโถกเก็ง
 หึ่ง เพียงมั่งงกตงระฆัง แกร่สังข์กักรวดกรากกตงเคียง ๑ กระลิ่งกลางนางนวลนอนเวียง
 พระยาลอคตงเคียง แอ่นเอียงอิแก้งโห่งเทง ๑ ค้อนทองเสียงร้องป่องเป้ง เพลินฟังวังเวง

ซึ้งงวังวังระฆัง ๑ ผู้สูงผู้หงษ์ตงเวียง กังแรงแรงเง็ง อ้นเอียงซึ้งหนัก
 โพง ๑ บ้างสูงผู้หงษ์ตงเวียง ซึ้งกนึ่งฉิ่งโพง โห่งก้นเล่นเคื่องค้ำไป ๑ ยาง ๑๑๑
 รื่นกกกทุกก่ายก แล่นค้ำนกกตงเวียงเสียง ม่มเือกเคื่องเคื่องไฟ กนผลไม้ได้เป็นแค้น
 ๑ ร้อง ๑ ซ่อนอ้อผู้หงษ์ พระสุเวียงเย็นนั้งเสียง ร่วงก้นนั้งระฆัง แฉงเมฆเทง
 เมฆ ๑ ลังก้างคตงโห่งกรอก ผู้สูงผู้หงษ์ตงเวียง รื่นนั้งนั้งนั้ง นกตง

ก่อนนอนวังเวง ๑ ลูกนกกตงนั้งนั้ง ค้ำนั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง นั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง
 เคียงคูกอ้นนั้งนั้งนั้ง ๑ กุรงนอนนั้งนั้ง เคียงคูกนั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง นกตงนั้งนั้ง
 นั้ง นั้งนั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง ๑ นั้งนั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง นั้งนั้งนั้งนั้งนั้งนั้ง นั้งนั้ง

รูปที่ 22

○ เขาสูงผู้หงษ์ตงเวียง	เรริงร้องซ้องเสียง
สำเนียงนำฟังวังเวง	
○ กลางไพรไก่อ้นบั้งแวง	ฟังเสียงเพียงเพลง
ซอแจ้งจำเรียงเวียงวัง	
○ ยุงทองร้องกระโถกเก็ง	เพียงมั่งงกตงระฆัง
แตรสังข์กักรวดกรากกตงเคียง	
○ กระลิ่งกลางนางนวลนอนเวียง	พระยาลอคตงเคียง
แอ่นเอียงอิแก้งโห่งเทง	
○ ค้อนทองเสียงร้องป่องเป้ง	เพลินฟังวังเวง
อิแก้งเรริงร้องล่องเซิง	

- ผู่ละมั่งฝิ่งดินกินเพลิน กางแข็งแรงเร็ง
- ยีนเบ็งบั้งหน้าตาโพลง
- ป่าสูงขงขางข้างโฆลง อิ่งคะนึ่งฝิ่งโฝง
- โยงกันเล่นน้ำกล้าไป ๗๕๘

5) แม่ กก กค กบ ทั้ง 3 แม่นี้ผู้เรียบเรียงท่านก็อธิบายเช่นเดียวกับแม่อื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วและนำเอาภาพย์พระไชยสุริยามาแทรกเป็นตัวอย่างทุกตอน การแทรกเรื่องพระไชยสุริยานั้นหาได้ตัดตอนส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ ในส่วนอธิบายเรื่องแม่สะกดทั้งสามข้างต้นนี้ ท่านได้อธิบายเรื่องคำเป็นคำตายอีกด้วยตัวอย่าง “.....ในแม่ กก กค กบ สามแม่นี้เป็นคำตายทั้งสิ้น ผันด้วยไม้ ’ ’ ไม่ได้ แต่สำเนียงแปลกกัน ด้วยเปลี่ยนตัวกับไม้ตรี ให้สังเกตหม่อักษรสูง กลางต่ำ ถึงเป็นคำตายด้วยกัน ก็มีสำเนียงต่างกัน เป็นสูงเป็นต่ำในตัวเอง เหมือนคำในแม่ กก ว่า (ยกตัวอย่างเฉพาะคำที่มีใช้ในปัจจุบัน แต่ในต้นฉบับยกคำจำนวนมาก) ดังนี้

ลักฉก	เขียนฉก	น้ำกระฉก	หวายฉก	ผันผก	เก็บผัก
ต่อชก	จุดกระชก	ซ้ำชอก	ถามทัก	ชายพก	หยุดพัก
แห้งผาก	ถั่วเป็นฝัก	ของฝัก	ไม้สัก	ผาสูก	วาสอก
เสมอภาค	ผลแพงฟัก	ปูฟาก	ถามซัก	ช้อนชุก	เป็นชอก
น้ำหก	คั้นหูก				
จิ้นฮก	นกฮุก				

ตัวอย่างแม่ กค กน กบ

- วันนั้นครั้นดินไหว เกิดเหตุใหญ่ในปะละพี
- เล็งดูรู้คดี กาลกีนีสืบประการ
- ประกอบชอบเป็นผิด กลับจจริตแต่โบราณ (เห็นชอบเป็นผิด ไม่ยึดถือประเพณีเดิม)
- สามัญอันธพาล ผลาญคนซื้อถือสัตย์ธรรม (คนประพฤติเถร. นำคนซื้อมีธรรมะ)
- ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน (ศิษย์ล้างครู ลูกไม่เคารพพ่อแม่)
- ส่อเสียดเบียดเบียนกัน ลอบฆ่ากันคือตมหา (คนไม่มีอาร์กัน. ฆ่าไปด้วยตมหา)
- โลกลาภบาปบ่คิด โจทก์จับผิดคิดริษยา (โลกไม่กลัวบาป, อัจฉริยะ)
- อูระพสุธา ป่วนเป็นบ้าฟ้าบดบัง๗๕

จากความข้างต้นนี้เป็นคำสอนให้คนเกรงบาป สุนทรภู่แทรกไว้ในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา เพื่อให้เห็นว่าสังคมจะอยู่ไม่ได้ ถ้ามนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างเอารอดเอาเปรียบไม่มีใครปราณีใคร แม้แต่พืชชาก็ไม่อาจจะรับความช่วยเหลือของมนุษย์ได้ บ้านเมืองจึงต้องล่มจม ซึ่งสังคมวิกลอย่างนี้สุนทรภู่ได้ให้ความเห็นไว้ตั้งแต่สมัยกรุงเก่า ตอนต้นแล้ว เหตุการณ์ในปัจจุบันนี้เริ่มจะแปรเปลี่ยนไปตามจินตนาการของสุนทรภู่มากขึ้น ถ้าหากว่ามนุษย์ในสังคมยังไม่เห็นความสำคัญของคุณธรรม และมุ่งหน้าที่จะกอบโกยหาความสุขส่วนตน โดยไม่คิดถึงส่วนร่วม จะเกิดสังคมวิกลตั้งเมืองสวาทิของพระไชยสุริยาก็ได้ แนวคิดดังกล่าวนี้จะฝังใจคนสมัยพระยาศรีสุนทรโวหาร (สมัยเด็ก ๆ) มาก ครั้นเมื่อท่านเป็นใหญ่ท่านก็ยังเห็นว่าแนวคิดของสุนทรภู่ดี เป็นคติธรรมอันสูงส่ง ฉะนั้นเมื่อท่านเรียบเรียงหนังสือมูลบทบรรพกิจ ท่านจึงนำเรื่องพระไชยสุริยามาให้เด็ก ๆ รุ่นหลังได้อ่านบ้าง ท่านจึงนำมาทั้งเรื่องเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก ๆ ต่อไปอีก

6) แม่ กม เกย เกิว ในแม่ กม ได้อธิบายเหมือนกับแม่อื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว และยกตัวเนื้อเรื่องจากกาพย์พระไชยสุริยาตอนที่แม่ กม มาแทรกได้ ส่วนแม่ เกย และ เกย นั้น ท่านอธิบายรวมกัน คือเสียงใดที่สะกดด้วยแม่ เกย ไม่ได้ ท่านก็ใส่แม่แก้วแทน ตัวอย่าง เช่น

เกย เกอย กาย กาว กัว กิว กึย กิว กุย กุย เกว แกว โภย กอย กวย เกียว เกื่อย เกีย เกียะ เกื่อ เกอ เกอะ กัว กัวะ เกะ แคะ โคะ กอ ก่อ ก้อ กือ กือ กือ กึย กือ (สังเกตจะเห็นว่าในแม่ เกย นี้มีการประสมหลายอย่าง คือ สระเสียงสั้น และวรรณยุกต์ด้วย)

ในการแจกลูกตัวสะกดนี้จะแจกตั้งแต่ ก. - ฮ. และแสดงการผันเสียงวรรณยุกต์อีกครั้งหนึ่ง ทั้งอักษรสูง กลางและต่ำ

ตัวอย่าง แม่ กม

○ ขึ้นกมสมเด็จพระจอมอารย	เอ็นคุณูปาล
ผู้ผ่านภาราสาดี	
○ ชื่อตรงหลงเล่ห์เสนี	กลอกกลับอภัย
บุรีจึงล่มจมไป	
○ ประโยชน์จะโปรดภวนัย	นั่งนั่งตั้งใจ
เลื่อมใสสำเร็จเมตตา	
○ เปล่งเสียงเพียงพินอินทรา	บอกจอมรณา
กงมาวันหนึ่งถึงตน	

- เบียดเบียนเสียดสื่อนัจฉน
ไปทนทุกชั้นนับกับปีกลปี บาปกรรมนำตน
- เมตตาการุญสามัญ
เป็นสุขทุกวันพรรษา จะได้ไปสวรรค์
- สมบัติสัตว์มนุษย์ครุฑา
เทวสมบัติชัชวาล ฯลฯ..... กลอกกลับอัปรา

ตอนจบเรื่องกัณฑ์พระไชยสุรียนั้น สุนทรภู่ได้สอนเด็กให้กลัวเกรงครู ตั้งใจศึกษา ดังนี้

- ภูมราการุญสุนทร
เด็กอ่อนอันเขาเล่าเรียน ไว้หวังสั่งสอน
- กข. ก กา ว่าเวียน
หัดอ่านเขียนผสมกมเกย หนูน้อยค้อยเพียร
- ระวังตัวกลัวครุหนุเอ๋ย
กูเคยเข็ดหลาบขวางเวรวิว ไม่เรียวเจียวเหวย
- หันหวดปาดแสบแปลบเสียว
อย่าเที่ยวเล่นหลงจงจำ หยิกย้าซ้ำเขี้ยว
- บอกไว้ให้ทราบบาปกรรม
แนะนำให้เจ้าเอาบุญ เรียงเรียบเทียบท่า
- เดชะพระมหาการุญ
แบ่งบุญให้เราเจ้าเอ๋ย ฯลฯ ใครเห็นเป็นคุณ

7) **ท้ายเล่ม** ในตอนท้ายเล่มท่านอธิบายการใช้ ศ ษ ส โดยสั้น ๆ เป็นความเรียงอธิบาย นอกจากนี้ยังอธิบายเรื่องอื่น ๆ เช่น การนับเลข มาตรฐาน วัด ของไทย การนับวัน เดือน ปี ฯลฯ เป็นต้น

- ตัวอย่างสอนทิส** (เขียนเป็นฉบับ เพื่อให้เด็ก ๆ ท่องจำ)
- ทิสแปดป็นโดยนามกร คือทิสบุรพ์ก่อน
เป็นทิสตะวันออกนา
 - แล้วอาคเนย์ทิส ทักยณนีนนา
เป็นทิสข้างใต้ตามมี
 - แล้วต่อไปทิสหรีดี จึงประจิมนี้
เป็นทิสตะวันตกหนา

- แล้วจึงทศพายัพ
- เป็นทศด้านเหนือจงจำ
- แล้วทศอีสานสำ-
- ป็นทศแปดทศกงตรา

ทศอุดรตรา

เหนียกให้แม่นยำ

พายัพ	อุดร	อีสาน
ประจิม	ทศ	บูรพา
หรรดี	ทักษิณ	อาคเนย์

มาตราเงินไทย (เขียนเป็นโคลงสี่ พร้อมทั้งทำรูปประกอบ ดังนี้)

○ ตำลึงบนเพ็องอยู่	หนกา	ซ่ง	3
บาทไล่บนสลึงตรา	ครุท่าย	ตำลึง	บาท
ไฟล่างซ่งบนกา	ซ่งอยู่ กลางนา	5	2
ตีนครุตามครุย้าย	ยักใช้เรือนเงิน	1	3
	เพ็อง	2	สลึง
		ไฟ	

3.1.3 อภิปรายหนังสือมูลบทบรรพกิจ

จากเนื้อหาของมูลบทบรรพกิจที่กล่าวสรุปไว้ตอนต้นนั้น จะเห็นได้ว่าแบบเรียนได้เริ่มพัฒนาวิธีการเรียบเรียงจากเดิมไปมาก กล่าวคือแทนที่จะแบ่งเป็นสองเล่ม เล่มหนึ่งสอนวิธีแจกลูกตามแม่สะกด และอีกเล่มหนึ่งก็เป็นหนังสืออ่านบททวน เหมือนหนังสือแบบเรียนประถม ก.กา และประถม ก.กาหัดอ่าน หรืออ่านหนังสือจินดามณีแล้วให้อ่านหนังสือกาพย์สุบินทศุมาร เพื่อเป็นการฝึกทักษะในการอ่านหนังสือ ในลักษณะดังกล่าวเห็นว่าเด็ก ๆ คงท้อแท้ เพราะจะต้องท่องจำอย่างจำเจ วันแล้ววันเล่าอาจจะถึงปี ซึ่งเด็ก ๆ อาจจะหมดความสนใจเสียก่อนก็ได้ แต่ในหนังสือมูลบทบรรพกิจได้พัฒนาวิธีการเรียบเรียงใหม่ โดยให้เด็กนักเรียนท่องจำเล็กน้อยในแม่ ก.กา แล้วก็ให้ฝึกอ่านในแม่ ก.กา จากหนังสือพระไชยสุริยา ซึ่งท่านนำมาไว้เป็นส่วน ๆ อยู่ในที่เดียวกันแล้วนั้น ซึ่งเด็ก ๆ จะพึงใจในจังหวะ ลีลาความคล้องจอง และเข้าใจเนื้อความไปด้วย ทำให้การอ่านนั้นมีความหมายมากขึ้น กล่าวคือ เป็นคำที่ใช้พูดกัน

ซึ่งในการแจกลูกตัวสะกดนั้น ไม่ได้คำนึงว่าคำที่นำมาเรียบเรียงนั้นจะมีความหมายใช้ในภาษาไทยหรือไม่ เด็ก ๆ จะต้องท่องจำโดยไม่มี ความหมายอย่างน่าเบื่อหน่ายวันแล้ววันเล่า จนทำให้คิดไปได้ว่าจะเรียนจะท่องจะจำกันไปทำไม

ถ้านำเนื้อหาในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยามาพิจารณารวมด้วยแล้ว จะเห็นว่าการเรียนตามแบบเรียนมูลบทบรรพกิจนี้ จะมีความหมายสำหรับเด็กมากขึ้น กล่าวคือเด็กนักเรียนจะเข้าใจประโยชน์ของการเรียนหนังสือที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นไปตามหลักการของจิตวิทยาการเรียนรู้อีกด้วย ครั้นเมื่อพิจารณาเนื้อหาของกาพย์พระไชยสุริยาอันมีผลต่อการปลูกฝังทัศนคติแก่เด็ก ๆ จะพบว่าเป็นการปลูกฝังคุณธรรมทางจิตใจแก่เด็ก ให้เข้าใจถึงสภาพของสังคมที่วิจล (เหลวแหลก) นั้น เพราะมนุษย์เป็นผู้กระทำ (ชั่ว) ไม่มีการปราณี เมตตาการุญ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ผลปรากฏว่าเมื่อผีเข้าเมืองก็ไม่มีใครที่จะป้องกันได้ แม้แต่เทวดาฟ้าดิน (พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง) สังคมก็ต้องรับชะตากรรมเหมือนเมืองสาเวณี แม้ว่าพระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติชอบ แต่พวกขุนนางฉ้อราษฎร์บังหลวง เบียดเบียนประชา รับสินบน ก็เป็นผลดังกล่าว ฉะนั้นการที่นำเรื่องพระไชยสุริยามาให้เด็กอ่านนั้น นอกจากจะสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่องและจังหวะลีลาแล้ว ยังสอนให้เด็กเข้าใจสภาพของสังคมอีกด้วยว่า พวกขุนนางนั้นเป็นเพียงจักรสำคัญที่จะช่วยในการจรรโลงบ้านเมืองให้ปกติสุข หากใช้พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวไม่

การที่นำเรื่องพระไชยสุริยามาให้เด็ก ๆ อ่านนี้ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จะมีวัตถุประสงค์ดังกล่าวหรือไม่ก็ตาม แต่เชื่อว่าสมัยเด็ก ๆ ท่านคงเรียนหนังสือเล่มนี้และคงพอใจ จึงนำมาประกอบการเรียบเรียงหนังสือมูลบทบรรพกิจ แต่ผลก็เป็นไปตามวัตถุประสงค์สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ (ร.5) ที่มีพระราชประสงค์ที่จะฝึกฝนเสมียนพนักงาน เพื่อนำมาช่วยงานของรัฐคือเป็นข้าราชการนั่นเอง ฉะนั้นการที่กาพย์พระไชยสุริยาได้แสดงให้เห็นความสำคัญของเสนา มุลา นาย ว่ามีส่วนสำคัญในการให้ความเป็นธรรมแก่สังคม ซึ่งเป็นการปลูกฝังคุณธรรมแก่ข้าราชการตั้งแต่เด็ก ๆ ครั้นเมื่อเจริญเติบโตเข้าทำราชการ จะสังวรในหน้าที่ของตน และไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือ “เฝ้าอยู่ห่อล้อกามา” หรือหาความสุขได้ตนจากหน้าที่ราชการ เป็นต้น

3.2 วาหนัตินิกร

วาหนัตินิกร เป็นหนังสือแบบเรียนที่ต่อจากหนังสือมูลบทบรรพกิจ เป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงอักษรนำ ก็นักอักษรสูงนำอักษรต่ำ และอักษรกลางที่นำอักษรต่ำ อักษรต่ำที่ถูกลำได้นั้นจำกัดเฉพาะอักษรเดี่ยว เพียง 7 ตัวคือ ง. น. ม. ย. ร. ล. ว. (อักษรเดี่ยวนั้นมี 10 ตัว คือ ง น ม ญ ฌ ย

ร ล ว พ แต่ ฉ ณ พ เป็นพยัญชนะที่ใช้กับภาษาบาลีและสันสกฤต และมีเสียงซ้ำกับตัวอื่นแล้ว)

1) วิธีการเรียบเรียง เรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว และส่วนใหญ่เป็นการแจกลูกเพื่อให้ นักเรียนได้ฝึกออกเสียง อักษรสูงทั้ง 11 ตัว นำอักษรเดี่ยวทั้ง 7 นั้น สะกดตามแม่ต่าง ๆ ทุก แม่ส่วนอักษรกลางนำอักษรเดี่ยวก็แจกลูกเช่นเดียวกัน และบางตอนอาจจะมีคำอธิบาย เล็กน้อยแทรกอยู่บางตอน ฉะนั้นจึงเห็นว่าหนังสือวาทินิกรนี้เป็นหนังสือที่ใช้ฝึกออกเสียง อักษรนำเพื่อให้เด็กผันเสียงอักษรนำได้อย่างแม่นยำโดยไม่คำนึงว่าคำที่เป็นตัวอย่างเหล่านั้น จะมีความหมายใช้ในภาษาไทยหรือไม่ ฉะนั้นจึงพบว่าคำที่นำมาฝึกผันเสียงอักษรนำเหล่านั้น แทบจะไม่มีใช้ในภาษาไทย

2) วิเคราะห์เนื้อหาหนังสือวาทินิกร เนื้อหากล่าวถึงวิธีผันอักษรนำโดยละเอียด เพื่อให้นักเรียนจะผันเสียงอักษรนำได้แม่นยำ แต่คำเหล่านั้นไม่จำเป็นจะต้องมีความหมายใช้ใน ภาษาไทยแต่อย่างไรก็ตามคำอธิบายที่แทรกอยู่ในแต่ละตอนนั้น เป็นการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ ของอักษรนำอย่างดี เช่น อักษรสูง กลาง เมื่อนำอักษรเดี่ยว 7 ตัวดังกล่าวแล้ว จะออกเสียง เป็น 2 พยางค์คือพยางค์หน้าออกเสียงอะสั้น ๆ พยางค์หลังอ่านตามเสียงสระและตัวสะกด แต่มีสำเนียงเหมือนอักษรตัวที่นำ (คือเป็นอักษรสูงก็อ่านเสียงสูง ถ้าเป็นอักษรกลางก็อ่าน เสียงกลาง) และผันเสียงวรรณยุกต์ตามระดับเสียงอักษรตัวนำ (แต่ถ้า ห. นำหรือ อ. นำเสียง ย. อ่านออกเสียงเป็นพยางค์เดียว) เช่น สมอ อ่านว่า สะหมอ, อนึ่ง อ่านว่า อะหนึ่ง, ดลก อ่านว่า ละหลก, จมูก อ่านว่า จะหมูก เป็นต้น ส่วนอักษร ข. นำ จ. นั้นไม่ได้แจ้งไว้ชัดว่าจะ อ่านแบบอักษรนำ หรืออักษรควบ คือ ขวาง จะอ่านว่าชะหวาง หรือ ขวาง (อ่านควบเสียง)

การทำอ่านเสียงอักษรต่ำพยางค์หลังเป็นเสียงระดับเดียวกับตัวนำ ท่านอธิบายว่าอักษรสูง ถ้านำอักษรต่ำตัวใดก็จะชักจูงอักษรต่ำตัวนั้นสูงขึ้น เวลาอ่านให้ออกเสียงตัวนำคล้ายมีวิสรรชนีย์ ประ แต่อักษรสูงนี้มีได้นำไป นำได้เฉพาะตัว ง น ม ย ร ล ว เท่านั้น ในการออกเสียงนี้ ท่านได้อธิบายชี้แจงไว้ตอนต้นเป็นโคลงสี่ ว่า ดังนี้

○ กำหนดควรนับอ้าง	อักษร
วาทินิกร	ชื่อชี้
ตัวสูงหากสังหร	ตัวต่ำ จันนา
ต้องกระบวนแบบนี้	นับผู้ชาญเฉลียว
○ เรื่องนี้นามตั้งว่า	วาทะนิต์
สองอักษรนำสนิท	นับอ้าง
ร่วมเสียงสระชนิด	เชิงชอบ

- ตัวอย่างการแจกลูกอักษร ข.นำ น. และสกด แม่ กง ดังนี้

ขนาง ขนาง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง
 ขนวง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง ขนึ่ง

จะเห็นว่ามามีคำที่ใช้ในภาษาไทยเพียง 6 คำ คือ พระขนาง อางขนาง รำขนาง ขนึ่งไม้
 พระโขนง ขนอง

3) **อภิปรายหนังสือวาทินิกร** จะเห็นได้ว่าหนังสือวาทินิกรเป็นหนังสือที่สอนเรื่องอักษรนำเพียงอย่างเดียว มุ่งที่จะให้นักเรียนรู้และสามารถผันเสียงอักษรนำได้อย่างแม่นยำ จึงสร้างเนื้อหาให้เป็นแบบฝึกหัดในการผันอักษรนำ ผันเสียงให้คล่องแคล่ว โดยไม่ได้คำนึงว่าคำเหล่านั้นจะมีใช้ในภาษาไทยหรือไม่ ฉะนั้นเด็กนักเรียนต้องท่องจำมากกว่าจะจำได้ ถ้าพิจารณาในเชิงจิตวิทยาการเรียนรู้แล้วเห็นว่า ไม่มีส่วนใดที่เร้าให้นักเรียนหายเบื่อหน่ายได้เลย การฝึกหัดอย่างมากมาจนเกินความจำเป็นนั้น อาจจะทำให้เด็กนักเรียนมีทัศนคติที่เลวร้ายต่อการเรียนหนังสือก็ได้ ซึ่งต่างไปจากมูลบทบรรพกิจมากในแง่ศิลปะการเรียบเรียง

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าหนังสือแบบเรียนที่เรียบเรียงในสมัยหลังกว่านี้ จะตัดใจความส่วนที่เป็นการสอนอักษรนำให้เหลือเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น คือไม่ให้ความสำคัญในการฝึกหัดออกเสียงมากนัก เพราะเห็นว่าเกินความจำเป็นรังแต่ให้เด็กเบื่อหน่ายต่อการเรียน แต่อย่างไรก็ตามเรื่องอักษรนำนี้เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องให้นักเรียนอ่านได้ จึงมีการเลือกสรรคำที่มีความหมายมาเป็นแบบฝึกหัด เช่น ปูแสม แลเสมอ เสียงเสนาะ สนับสนุน สนุกสนาน ฯลฯ

3.3 อักษรประโยค

อักษรประโยคเป็นหนังสืออยู่ในชุดแบบเรียนหลวง ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เช่นเดียวกับหนังสือ วาทินิกร หนังสืออักษรประโยคเป็นหนังสือแบบเรียนที่กล่าวถึงการผันอักษรควบกล้ำ ซึ่งในสมัยก่อนเรียกว่าอักษรประโยค ได้แก่ ร ล ว ไปประโยค (ควบกล้ำ) กับพยัญชนะอื่น ๆ บางตัว ในเนื้อหาจะกล่าวโดยละเอียดถึงอักษรควบกล้ำที่แจกตัวสะกดตามแม่ต่าง ๆ ตั้งแต่ ก กา จนถึง แม่ เกย พร้อมด้วยการผันเสียงวรรณยุกต์ทั้ง 4 รูป ส่วนการอ่านออกเสียงของอักษรควบกล้ำนี้ต่างไปจากอักษรนำในเรื่อง วาทินิกร

1) **การเรียบเรียง** การเรียบเรียงดำเนินเนื้อเรื่องตามขั้นตอนเช่นเดียวกับเรื่องวาทินิกร กล่าวคือนำตัว ร ล ว ไปควบ หรือกล้ำกับพยัญชนะอื่น ๆ แล้วแจกลูกตามแม่สะกด ตั้งแต่ ก กา จนถึง เกย หลังจากนั้นก็ผันเสียงวรรณยุกต์ทุกตัว ในแต่ละแม่สะกดจะยกตัวอย่างคำที่มีใช้ในภาษา เช่น แม่ เกย (เกย และ เกว) มี เดินกรายไป โห่กราว ปักกรุย

เชิงไกรย กรวยเชิง ซองกรวย เสียงกร้าว โกรธกริ้ว ตะกร้อ เสื่อเกราะ ฯลฯ เป็นต้น

2) วิเคราะห์เนื้อหา เนื้อหาในอักษรประโยคเน้นการผันอักษรควบกล้ำ และสะกดตามแม่ สะกด พร้อมทั้งผันเสียงวรรณยุกต์ และยกตัวอย่างคำที่ใช้ในภาษาไทยไว้แต่ละตอน ดังกล่าวข้างต้น จากเนื้อหาในอักษรประโยคสรุปได้ว่า อักษรสูงสามารถใช้ประโยค (ควบกล้ำ) กับ ร ล ว ได้จริง 5 ตัว คือ ข ฉ ถ ผ ส อักษรกลางใช้ประโยคได้จริง ๆ 4 ตัว คือ ก จ ต ป ส่วนอักษรต่ำใช้ประโยคได้ 4 ตัว คือ ก ข ท พ แต่ในการแสดงวิธีผันอักษรประโยคนั้น ท่านก็นำอักษรที่ประโยคกันได้มาผันเสียงตัวสะกดตามแม่จนครบหมด แล้วก็นำมาผันเสียงวรรณยุกต์อีก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ได้คำนึงถึงว่าคำที่เป็นตัวอย่างในการผันเหล่านั้น จะเป็นคำที่ใช้ได้ในภาษาไทยหรือไม่ ฉะนั้นจึงพบว่าคำจำนวนมากนั้นเป็นคำที่ไม่มีใช้ในภาษาไทย แต่นำมาเรียงกันไว้อย่างมากมายก็เพื่อฝึกการออกเสียง ผันเสียง ให้นักเรียนอ่านจนคล่องแคล่ว

ตอนท้าย เมื่อผันอักษรประโยคเสร็จแล้วได้กล่าวถึงการชี้ แก่ แต่ ต่อ เล็กน้อยเป็นตอนสั้น ๆ เท่านั้น

3) อภิปรายหนังสืออักษรประโยค มีความเห็นเช่นเดียวกับหนังสือ วาหนัตินิกร

3.4 สังโยคพิธาน

หนังสือสังโยคพิธานเป็นหนังสืออยู่ในชุดแบบเรียนหลวงเช่นเดียวกัน เนื้อหากล่าวถึงตัวสะกด เป็นการอธิบายเรื่องตัวสะกดโดยละเอียด พร้อมทั้งยกตัวอย่างคำจำนวนมาก โดยเฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต รวมทั้งคำไทยโบราณอีกด้วย

1) การเรียบเรียง การเรียบเรียงใช้ความเรียงอธิบายเป็นส่วนใหญ่ มีโคลงสี่สุภาพแทรกอยู่ตอนที่บอกตัวสะกดแต่ละแม่ เช่น แม่กน มีตัว ญ ฉ น ร ล พ จะเขียนเป็นโคลงบอกตัวสะกด แล้วยกตัวอย่างคำจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นคำที่มีใช้ในภาษา ตัวอย่าง (โคลง)

○ ญ ฉ น ถัดตั้ง	ร ล พ เฮย
สังกัดต้นตัว น	แนะไว้
แม่กน นิพนธ์พอ	สังเกต สะกดแฮ
ตัวต่างความต่างให้	คิดแก้มูลคดี

หลังจากนี้ก็ยกตัวอย่างตัวสะกดแต่ละตัวมารวมไว้ โดยรวมทั้งภาษาไทย บาลี และสันสกฤต เช่น แม่กน สะกด ญ ได้แก่ กุญชร กัญญา โกญจนาท กาญจน์ มังขวิญ เข็ญใจ ผจญ ฯลฯ

2) วิเคราะห์เนื้อหา ตามที่กล่าวไว้ตอนการเรียบเรียงแล้ว จะเห็นว่าผู้เรียบเรียงได้อธิบายเรื่องตัวสะกดโดยละเอียด พร้อมกับยกตัวอย่างคำจำนวนมากเหมือนเป็นแหล่งเก็บคำที่มี

ตัวสะกดเหมือนกัน (ดังตัวอย่างข้างต้น) จากการศึกษาเนื้อหาของหนังสือสังโยคพิธานแล้ว เห็นว่าเป็นการสอนอักขรวิธีภาษาไทยเรื่องตัวสะกดได้สมบูรณ์ ตั้งแต่แม่ กก จนถึง แม่ เกย พร้อมทั้งยกตัวอย่างคำ

3) **อภิปรายหนังสือสังโยคพิธาน** หนังสือสังโยคพิธานกล่าวถึงการสะกดอย่างเดียว ซึ่งเนื้อหาไม่มีส่วนที่ดึงดูดความสนใจเด็กเลยแม้แต่น้อย ฉะนั้นนักเรียนต้องมีความพากเพียร อยู่มากจึงจะเรียนได้ และเนื้อหาในส่วนนี้เข้าใจว่าเด็กน่าจะต้องเรียนภาษาบาลีบ้างเล็กน้อยจึง จะเข้าใจ แต่ในการเสนอเนื้อหาที่น่าจะเป็นส่วนที่ให้นักเรียนเบื่อหน่ายอยู่มาก เพราะ เป็นการอธิบายกฎเกณฑ์อักขรวิธีกับแบบฝึกหัดอ่านออกเสียง ซึ่งแบบเรียนที่สร้างขึ้นใน สมัยหลัง ๆ ก็ไม่นิยมและตัดส่วนลงมาก เหลือเฉพาะที่พอให้นักเรียนเข้าใจเรื่องตัวสะกด เล็กน้อยเท่านั้น

3.5 ไวยากรณ์พิจารณา

หนังสือไวยากรณ์พิจารณาเป็นหนังสือที่ว่าด้วยคำพ้อง อันได้แก่คำพ้องเสียง ก็อ่าน ออกเสียงเหมือนกัน รูปเขียนต่างกัน จะเขียนต่างกันโดยตัวสะกด หรืออาจจะมีการันต์เพิ่ม ขึ้นก็ได้ ซึ่งคำนั้น ๆ จะมีความหมายต่างกัน เช่น แข่งขัน กวดขัน ขัดขืนเสมอ ไชยสรรค์ เบญจขันธ์ พระขรรค์ เป็นต้น

1) **วิธีเรียบเรียง** นำคำพ้องเสียงที่มีอยู่ในภาษาไทยมารวมกันเป็นพวก ๆ ตั้งแต่ กจนถึง ออ รวมทั้งสิ้น 23 ไวยากรณ์ ในบางตอนก็มีคำแปลเพื่ออธิบายความหมายของคำ หรือ อาจจะใช้ข้อความอื่น ๆ มาประกอบเพื่อให้เข้าใจความหมาย เช่น ไวยากรณ์ กอ มี “ก่นแต่จะ เสวโรศก สกนธ์ สกถ สากถ เล่ห์กล ไม่ชอบกล เกยจกน กรรศตรู เกษากนธ์ กัลยา กัลยาณี กัปกัลป ใจฉกรรจ์ ผิวกายกัณฑ์ พระกรรมว่าหู พระกรรมฐาว่าคอ พอสกรรจ์ มีเทศน์ 13 กัณฑ์ ราศีกัญญ ศกกันต์ โสกันต์” เป็นต้น

2) **วิเคราะห์เนื้อหา** เป็นแหล่งรวมคำพ้องคล้ายพจนานุกรมคำพ้อง ต่างแต่ไม่มีคำแปล หรือให้ความหมายทุกคำ แต่จากการใส่ปริบท (คำข้างเคียง) นั้น พอจะให้ความหมายได้ในการ เรียบเรียงพยายามหาคำในกลุ่มต่าง ๆ จำนวนมาก ถ้าขึ้นพยัญชนะต้นด้วย ก. ก็เรียกว่าไวยากรณ์ ก. ฯลฯ

3) **อภิปราย** หนังสือไวยากรณ์พิจารณาได้เสนอคำพ้องจำนวนมากอย่างเป็นระบบ ซึ่ง เป็นตำรารวมคำที่เหมาะสมมากในการเขียนคำประพันธ์ จะได้ใช้คำส่งสัมผัสให้ตรงกับความหมาย ที่ต้องการโดยไม่ต้องเสียเวลาค้นหา หนังสือไวยากรณ์นี้จะช่วยได้อย่างมาก เช่น

ยากจน อับจน ประจัญ ผจญ จลวิจล ประจันห้อง แก่นจันทร์ คำจรรจา

จ่านรรจา โจษจรร ประจันคาม พระจันทร์ วันจันทร์ อัฒจันทร์ อัศจรรย์ ฯลฯ

แต่ถึงอย่างไรก็ตามหนังสือไวยากรณ์ไม่เหมาะที่จะเป็นแบบเรียนให้เด็ก ๆ อ่าน น่าจะเป็นหนังสือคู่มือสำหรับผู้ศึกษาภาษาไทยแตกฉานแล้วพอสมควร ซึ่งภายหลังท่านได้เรียบเรียงแบบเรียนการแต่งโคลงฉันท์ ท่านก็นำคำจากหนังสือไวยากรณ์นี้มารวมอยู่ด้วย เรียกชื่อว่า “ไวยากรณ์ประพันธ์” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการปรับปรุงไวยากรณ์พิจารณาให้เห็นประโยชน์ในการเรียนรู้หนังสือเล่มนี้นั่นเอง

3.6 พิศาลการ์นต์

หนังสือพิศาลการ์นต์ เป็นหนังสือที่ว่าด้วยตัวการ์นต์ คือตัวที่อยู่ท้ายคำและไม่ออกเสียงที่เราได้ไม่ทันขมาตเพื่อฆ่าเสียง ฉะนั้นตัวการ์นต์ก็คือ ไม่เป็นตัวสะกด และอยู่หลังตัวสะกด ซึ่งโดยปรกติแล้วไม่ใช่คำที่เป็นภาษาไทย มักจะเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต หรือภาษาอื่น ๆ ก็มี ในการเขียนจะใช้เครื่องหมายทัณฑฆาต(๘)ไว้ข้างบนเพื่อเป็นที่สังเกต

1) การเรียบเรียงและเนื้อหา ได้รวบรวมคำที่มีตัวการ์นต์มาไว้เป็นกลุ่ม โดยยึดตัวการ์นต์เป็นเกณฑ์ เช่น ข. การ์นต์ ก็นำคำที่มี ฆ. มาอยู่ท้ายมารวมเป็นกลุ่ม เช่น แตรสังข์ ความทุกข์ วิมุติวิโมกข์ อารณพิโมกข์ สังฆปาโมกข์ ทศปาโมกข์ สุนัข (ปัจจุบันใช้ สุนัข) เป็นต้น ครั้นเมื่อกล่าวถึงตัวการ์นต์จบแล้ว ได้เพิ่มคำที่เขียนด้วย ไม้ตรี และจัตวา เรียงตามตัวอักษร (ก็ต่อตามอักษรานุกรม) และคำที่ใช้ไม้ไต่คู้(๘)อีกด้วย

2) อภิปรายหนังสือพิศาลการ์นต์ เป็นการรวบรวมคำที่ใช้การ์นต์อย่างละเอียด ซึ่งเป็นเสมือนคู่มือในการเขียนคำยาก ๆ ได้อย่างดี ซึ่งในสมัยก่อนนั้นไม่มีพจนานุกรม (แหล่งรวมคำ) ฉะนั้นการเขียนหนังสือยังไม่ลงรอยกันว่าจะเขียนอย่างไร ใช้ตัวอะไรสะกด หรือใช้ตัวอะไรการ์นต์ เพื่อเป็นการแยกความหมายจากกัน เช่น ภักดี ภักษ์ หรือวงศ์ วงศ์ จะเห็นได้ว่าออกเสียงเหมือนกัน พยัญชนะต้น สระ ตัวสะกดเหมือนกัน แต่ก็ต่างที่การ์นต์ ซึ่งตัวการ์นต์นี้ทำหน้าที่แสดงความหมายด้วย ฉะนั้นหนังสือพิศาลการ์นต์นี้ทำหน้าที่เหมือนพจนานุกรม คำที่เขียนยากอีกด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามไม่เหมาะที่จะนำมาใช้อ่านในชั้นเรียน เพราะเนื้อหา นั้นไม่เข้าใจเลย แต่เหมาะสำหรับเป็นหนังสือค้นคว้าแบบหนังสืออ้างอิงมากกว่า

ฉะนั้นเราอาจจะสรุปได้ว่าแบบเรียนหลวงทั้ง 6 เล่มนี้ เป็นหนังสือที่ใช้เป็นแบบเรียนได้ดีที่สุด 1 เรื่องคือ มูลบทบรรพกิจ, เป็นหนังสือแบบเรียนฝึกหัดการอ่านได้ (แต่ผู้เรียนต้องอดทนมาก) 2 เล่ม คืออาหนัตนิกร อักษรประโยค และเป็นหนังสือกฎเกณฑ์ว่าด้วยอักษรวิธี 1 เล่มคือ สังโยคพิธาน เป็นหนังสือค้นคว้าเพื่อประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ 1 เล่มคือ

ไวพจน์พินิจฉัย เป็นหนังสือพจนานุกรมคำที่เขียนยากเฉพาะคำที่มีตัวการ์นต์ 1 เล่ม คือ พินิจฉัยการ์นต์ จึงเห็นว่า ถ้านักเรียนมีความบากบั่นเรียนแบบเรียนหลวงจนครบ 6 เล่ม จะมีความรู้ภาษาไทย สามารถเขียนได้อย่างถูกต้อง อ่านได้อย่างคล่องแคล่ว และสามารถแต่งคำ ประพันธ์ได้อีกด้วย

3.7 หนังสือแบบเรียนอื่นๆ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

นอกจากหนังสือแบบเรียนหลวงแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร ยังได้แต่งแบบเรียนภาษาไทยอื่นๆ อีก 4 เล่ม ซึ่งทั้ง 4 เล่มนี้เป็นตำราวิชาการภาษาไทยชั้นสูงกว่าแบบเรียนหลวง กล่าวคือนักเรียน เรียนจบแบบเรียนหลวงแล้ว ถ้ายังสนใจที่จะศึกษาภาษาไทยให้แตกฉาน อาจจะศึกษาจากตำรา 4 เล่มนี้ ก็ได้ ทั้ง 4 เล่มมีเนื้อหาแตกต่างกันไป แต่ก็เป็นการให้ความรู้วิชาภาษาไทยชั้นสูงทั้งสิ้น จากการศึกษาเรื่องแบบเรียนไม่ปรากฏว่าหนังสือ 4 เล่มนี้ได้บังคับใช้เป็นแบบเรียน

1) **อนันตวิภาค** อนันตวิภาค เป็นการสอนเรื่องคำภาษาต่างประเทศในภาษาไทย เป็นลักษณะการรวบรวมคำภาษาอื่นๆ ที่ใช้รวมอยู่ในภาษาไทย เป็นพวก ๆ พร้อมทั้งให้ความหมายอันได้แก่ภาษาเขมร ขว มลช สันสกฤต มอญ ลังกา พม่า ลาว ฯลฯ ส่วนคำภาษาเขมร บาลี (มลช) และสันสกฤตนั้น ท่านได้ให้รายละเอียดไว้มาก เช่นการแผลงของภาษาเขมร หรือการเทียบคำภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นต้น ประโยชน์จากการเรียนรู้คำภาษาต่างประเทศที่นำมาใช้ในภาษาไทยนี้ ช่วยให้แตกฉานภาษาไทยมากขึ้น และยังสามารถแยกคำต่างๆ ที่ใช้ในภาษาไทยได้ว่าเป็นคำมาจากภาษาอะไร นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์อีกด้วย

2) **นิติสารสาธก** พระยาศรีสุนทรโวหารแต่งเพื่ออธิบายหนังสือแบบเรียนหลวง (กล่าวเน้นมูลบทบรรพกิจ และวาหนิต์นิกร) แต่งเป็นกลอนแปด ดังปรากฏในคำนำว่า “เจ้าพระพุทธเจ้าหลวงสารประเสริฐ (ตำแหน่งสมัยนั้น) กิดคำกลอนเรื่องนี้เรียกชื่อว่านิติสารสาธก คือเทียบแบบสอนตั้งแต่มูลบทบรรพกิจไป เพื่อไว้สำหรับนักเรียนในโรงเรียนหลวง จะได้อ่านเล่าจำต้นข้อต่อลำดับในแบบสอนให้แม่นยำ ชำนาญ”* ฉะนั้นการเรียนเรียงเนื้อหา ก็คือดำเนินเนื้อหาตามแบบเรียนหลวง แต่แต่งเป็นกลอนเพื่อให้เด็กท่องจำ แบบกลอนช่วยความจำ และกล่าวแต่ละเรื่องโดยย่อ เช่น

○ คำว่าบทนี้ว่าแบบที่สอนศิษย์	บรรพกิจก็คือการที่อ่านเขียน
เป็นกิจจำทำก่อนได้ผ่อนเพียร	พวกนักเรียนจำแปลให้แน่ใจ
บทที่สองตรงตรึงนิกงแน่น	จะบอกแปลให้กระจ่างสว่างไสว

* พระยาศรีสุนทรโวหาร, ภาษาไทย, (คลังวิทยา, 2504) หน้า 17

วาทะนี้ดีว่าตำราพจนานำไป
สูงสืบเอ็ดนำถ้วนจำนวนนับ
เพราะอักษรตัวหน้ามาพยาง
ถัดมาว่าด้วยแบบบที่สาม
ว่าอักษรสองประกอบก็ชอบกล
ข้อสังโยคะพิธานแบบที่สี่
มีทุกแม่แต่ละอย่างต่างต่างพรรณ

อักษรใดเสียงต่ำก็นำสูง
ต่ำก็กลับมีเสียงสำเนียงสูง
เช่นคนจูงมือกันขึ้นชั้นบน
จะแจ้งความตามส่อข้อนุสนธิ์
คือคลุกเคล้าเข้าปนสำเนียงกัน
ว่าวิธีตัวสะกดได้จัดสรร
แบบที่เติมเพิมนั้นคือไวยกรณ์

ฯลฯ

3) **ปกรณ์พจนารถ** เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด ระคนกัน ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร แต่งหนังสือเรื่องนี้เพื่อเป็นหนังสือประกอบการสอนแบบเรียนหลวง แต่งเป็นกลอนเพื่อให้นักเรียนท่องจำกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของอักษรวิธี เป็นแบบเรียนการเขียนคำต่าง ๆ แต่แต่งเป็นกลอน เพื่อเด็กจะจำได้ง่ายและนำไปใช้ได้ เช่นการเขียนคำพ้อง การเขียนคำไทย คำบาลี คำสันสกฤต เป็นต้น

4) **พรรณพฤกษาและสัตว์ภิกษาน** ประพันธ์เมื่อ พ.ศ. 2427 เนื้อหาแบ่งเป็น 2 ตอน คือเรื่องพืชตอนหนึ่ง และเรื่องสัตว์อีกตอนหนึ่ง กลวิธีการประพันธ์นำชื่อสัตว์ตามประเภท (บก-น้ำ) มาผูกเป็นคำประพันธ์ เพื่อให้เด็กจำได้ง่าย และในทำนองเดียวกันเรื่องพืชก็เอา เป็นประเภท พืชรุกขชาติ (ต้นไม้) และดิณชาติ (ต้นหญ้า) ลดาชาติ (ไม้เลื้อย) คัจฉช (พืชดำต้นเป็นกกเป็นกอ) และแบ่งเป็นพืชบก และพืชน้ำอีกด้วย การรู้จักชื่อพืชสัตว์เพื่อให้เด็กเข้าใจธรรมชาติรอบ ๆ ตัว และยังสามารถนำไปใช้ในการประพันธ์อีกด้วย ที่เรียกว่า พรรณนาขมนกขมไม้ เป็นต้น

- ตัวอย่าง (ชื่อต้นไม้ แม่ ก.กา)

○ จำปาแลจำปี	มุลลีแลย์โถ
มะลิลิพวาโพ	เหล่าโสนไบเสมา
○ ชาลีสาละ	จำปาตะคูสาขา
มะกล่ำสามะ งา	พระยาياسารภี
○ แกลแลแคะมะคะ	กอสละกละดีหมี
หว่าเปล้าเถาดีปลี	เถาเทพีมะละกอ
○ ไข่เน่ากระเบาปรู	ไม้ยี่รูไม้สมอ
ระกำสามะล่อ	ไม้ตะกล้อปอกระเจา

○ ประคูลำพูไผ่
กระพ้อกอกกระเพรา

หมู่ม้าไล่แลเสลา
กอส่าเล่าเถาพลูแก...๑๑๐๘

- ตัวอย่าง (ชื่อสัตว์จตุบาท)

- ในแม่ ก กา จตุบาทา ม้าลาจามรี โคนกระบือปละ ปะทะหมุหมี่ กระแตชะนี มีอยู่ในไพร
- ปะหมุ่หนูผี กรูกรูจู้ ในรูไม้ไผ่ พะหนูตะเภา หน้เข้าไ่วไว หนูตะเภาไผ่ หนูสีหนึคลา
- ในชลาไหล มีจรเข้าใหญ่ เนาในคูลา ต่อไปไต้หน้า มีถ้ำเหรา เข้าคู่สาขา สู่หามาไป
- หมู่เหล่าเต่านา มือเนกา สรรยาววิใหญ่ ที่นาป่าอ้อ เต่าพอใจใจ ที่เขาเข้าใจ หาได้อะใจ ๑๑๑-

4. แบบเรียนสมัยกระทรวงธรรมการ

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าในสมัยที่ตั้งกระทรวงธรรมการอันเป็นองค์กรของรัฐที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ซึ่งได้พัฒนามาจากโรงเรียนหลวงสำหรับประชาชนเมื่อ พ.ศ. 2427 กระทรวงธรรมการได้จัดระบบการศึกษาให้พัฒนาได้อย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านหลักสูตร การเรียนการสอนและแบบเรียน ประกอบกับกิจการการพิมพ์ของไทยเจริญมากแล้ว จึงพบว่าได้มีผู้เรียบเรียงแบบเรียนสำหรับเด็กเริ่มอ่านภาษาไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้เรียบเรียงส่วนใหญ่ก็มุ่งที่จะเสนอวิธีการเรียนหนังสือให้ได้ในเวลาอันสั้น เพราะเห็นว่าหนังสือแบบเรียนหลวงที่ใช้อยู่ นั้น เนื้อหาค่อนข้างยากและบางส่วนก็ค่อนข้างจะยืดเยื้อจนเกินความจำเป็นสำหรับเด็ก ๆ ในขณะเดียวกันกระทรวงธรรมการเองก็มีความคิดที่จะปรับปรุงพัฒนาทางด้านแบบเรียนอยู่ด้วย ฉะนั้นจึงพบว่าในช่วงระยะกระทรวงธรรมการปรับปรุงแบบเรียน และพัฒนาระบบโรงเรียน ขยายกิจการโรงเรียน จนสามารถออก พ.ร.บ. ประถมศึกษาได้ในปี พ.ศ. 2464 (สมัย ร.6) ซึ่งถือว่าระบบโรงเรียนของไทยเป็นรูปร่างและสามารถบริการประชาชนได้ทั่วถึง

หนังสือแบบเรียนที่สำคัญในช่วงระยะสมัยกระทรวงธรรมการมีดังนี้

4.1 แบบเรียนเร็ว (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2432

แบบเรียนเร็วชุดนี้มี 3 เล่ม คือแบบเรียนเร็วเล่ม 1 เล่ม 2 และ เล่ม 3 ทั้งสามเล่มนี้มีเนื้อหาตามลำดับความยากง่าย และได้ปรับปรุงให้เป็นแบบเรียนที่เข้าใจง่าย เด็กสามารถเรียนรู้ในระยะเวลาอันสั้น คือ 3 เดือน หรือ 1 ปีต่อเล่ม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่าในชนบทเด็ก ๆ ไม่ค่อยจะมีเวลาเล่าเรียนมากนัก ต้องออกมาช่วยพ่อแม่ทำนาในฤดูฝน การที่จะให้เรียนด้วยหนังสือแบบเรียนหลวงที่ใช้อยู่เดิมนั้น เด็ก ๆ มักจะเรียนครั้ง ๆ กลาง ๆ แล้วก็ออกจากโรงเรียนไปในที่สุดก็ลืม อ่านหนังสือไม่ได้ จึงได้แต่งแบบเรียนเร็วมีการทดลองใช้

ในโรงเรียนชนบทก่อน เมื่อเห็นว่าได้ผลจึงนำทูลเกล้าฯ ถวาย และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียนแทนแบบเรียนหลวง 6 เล่ม ดังกล่าวไว้ตอนต้น

4.1.1 การเรียบเรียง วิธีเรียบเรียงหนังสือแบบเรียนเรื่องนี้ได้คำนึงถึงความยากง่าย อยู่มาพยายามจัดลำดับอย่างมีระเบียบ และแต่ละบทนั้นได้เสนอแบบฝึกหัดเป็นการทบทวน อีกด้วย เนื้อหาสั้นกะทัดรัด ตัดส่วนที่ไม่จำเป็นออกมาก เช่นในการสอนผันเสียงตัวสะกดก็ ยกตัวอย่างเพียงที่จำเป็น และให้เด็กได้ฝึกหัดมากขึ้น และคำที่นำมาใช้นั้นส่วนใหญ่เป็นคำที่มีความหมาย เพื่อให้เด็กเข้าใจเรื่องราวเริ่มตั้งแต่หน่วยคำ ไปจนถึงประโยคง่าย ๆ เช่น มาดูนา มาหาตา ยาทามี่ กาทิงู ตาสาตุ อมาตุ ฯลฯ จะเป็นวลี หรือประโยคที่ใช้คำในแม่ ก กา ฉะนั้น จึงเห็นว่าหนังสือแบบเรียนเรื่องนี้ได้พัฒนาวิธีการเรียบเรียงจากแบบเรียนหลวงมาก คือเน้นการใช้ คำที่มีความหมาย จะเป็นแบบฝึกหัดหรือตัวอย่างก็ตาม ส่วนในเล่มที่ 2 และ 3 ก็เป็นเนื้อหา ที่ซับซ้อนมากขึ้นกว่าเล่ม 1 แต่อย่างไรก็ตามในเล่ม 1 นั้นก็มีการเขียนเป็นประโยค เป็นเรื่องราวติดต่อกันบ้างสั้น ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจเด็กนักเรียน

4.1.2 วิเคราะห์เนื้อหา แบ่งพิจารณาเป็นเล่ม ๆ ดังนี้

ก. แบบเรียนเร็วเล่ม 1 เริ่มต้นด้วยพยัญชนะ 44 ตัว แบ่งเป็นวรรค ๆ ตามฐานที่เกิดเสียงแบบบาลี การประสมสระ เริ่มตั้งแต่ ก.กา (คือไม่มีตัวสะกด) ผันเสียงวรรณยุกต์ แจกตัวสะกด เนื้อหาดูเหมือนเปลี่ยนไม่มากนัก แต่กลวิธีการเรียบเรียงนั้นสร้างความสนใจอยู่ มากคือแต่ละตอนนั้นได้มีแบบฝึกหัดมากมาย เพื่อให้ให้นักเรียนได้ฝึกฝนจนแตกฉาน นำคำที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้นมารวมกันเป็นวลีบ้าง ประโยคง่าย ๆ บ้าง เพื่อให้ให้นักเรียนฝึกหัดอ่าน ดัง ตัวอย่าง

– สอนเรื่องพยัญชนะ 44 ตัว แยกเป็นวรรค ๆ จบแล้วนำตัวพยัญชนะที่รูปคล้ายคลึงกันมาเรียงไว้ในที่เดียวกันสลับกัน เพื่อเป็นการทดสอบความแม่นยำ เรียกว่าทายตัวพยัญชนะ เช่น

ก อ ฎ ฏ ฌ ญ

ข ฃ ช ฅ ษ บ ป ม

ฉ น ฎ ก ศ ต ด ฒ

ฯลฯ

(แสดงว่าเมื่อนักเรียนสามารถทายตัวพยัญชนะได้ถูกต้อง ก็จำตัวพยัญชนะได้แม่นยำแล้ว)

– สอนประสมสระ จะเริ่มจากง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และพยายามเลือกคำที่มีความหมายเท่าที่จะทำได้ แล้วสลับบทเรียนด้วยผันเสียงวรรณยุกต์ตามอักษรสามหมู่ (อักษรสูง กลาง ต่ำ) อักษรนำอักษรควบกล้ำ และตัวสะกด ตัวอย่าง

ะ กะ นะ สะ จะ ปะ ชะ ระ กะ
 ำ กา ขา กา งา ซา ตา นา ผา ฝา ยา วา ร ลา ตา
 ิ กิ ลี ตี บิ ชิ ริ ลี มิ ผิ
 ึ กิ ตี บิ ผิ มิ ลี ตี ริ ยี
 ื กิ หิ ยี อี
 ึ กิ คิ มิ ถิ ลี ริ อี
 ุ กุ ผุ ภู ดู ตู บุ ปู อู คุ หู ฑู รุ ลู
 ู กู งู ชู ดู ตู ฑู ปู พู ฑู รุ หู ฑู ฟุ

(จากบทที่ 1 แบบเรียนเร็ว)

เมื่อสอนไปได้ตอนหนึ่งก็นำคำเหล่านั้นมาประสม เช่น ตาสา ปูนา งูคุ กระทะ ตูงู ตาส์
 ผากา มะลิ รูปู ฯลฯ

- **สอนเป็นคำหรือประโยค** ในบทท้าย ๆ บทเรียนเริ่มจะให้อ่านเป็นคำ ๆ วลี และ
 ประโยคโดยยึดคำที่พบมาแล้วในตอนต้น เป็นเสมือนการนำไปใช้ เพื่อให้เด็กนักเรียนเข้าใจถึง
 ความหมายอันเป็นความมุ่งหมายของการเรียนหนังสืออีกด้วย เช่น

เขาเอาผ้ามาให้เรา เราจะให้เสื้อเขา เขามีเรือไฟฟ้าลำ
 เรามือเรือใบสีลำ เขาไปดูอะไรมา ฯลฯ

(จากบทที่ 14 แบบเรียนเร็ว)

อาแกเอาไก่แจ้ มาให้เรา เราไปปะเต่าสี่ตัว ตาได้ไก่แจ้มากี่ตัว ?
 ป้าขาเอาให้ผ้าเก่าๆ เราทำตุ๊กตูปูแกดูเอา เขาก็เรือโอ้ไปหาปลา
 อาแกให้เบียร์มาสี่ห้าตัว เราจะไปต่อไก่ป่า เรากก็ได้ไก่เตี้ยมาเก้าตัว
 มาดูตาบ้ำจี้ แกตีแพะ ตาไปฆ่าหาอาชีจ๊ะ

(จากบทที่ 17 แบบเรียนเร็ว)

- **การสร้างบทเรียนเป็นเรื่อง** ในตอนท้ายเล่ม เมื่อเด็กสามารถจำคำได้มากแล้ว ก็มีการ
 การผูกเป็นเรื่องสั้น ๆ ประกอบด้วยประโยคง่าย ๆ และประมวลคำจากที่นักเรียนพบเห็นมาแล้ว
 ตอนต้นเช่น เรื่องดาวห้วงหลังโก่ง, ดาวพลอยเป็นนงอย หนูแหวนแจนอ่อน เป็นต้น ซึ่งสามเรื่องนี้
 ผู้เรียบเรียงคงสอนใจเด็กให้มีความเมตตาต่อคนไม่สมประกอบ ไม่ควรล้อเลียน ส่วนเรื่องตาอิน
 ตานาไปหาปลาและตาอยู่ผู้จัดการแบ่งได้ท่อนกลางนั้น ส่วนตาอินตานาได้ท่อนหัวและหางไป
 ซึ่งเรื่องนี้น่าจะสอนใจว่าคนกลางมักจะเป็นผู้ได้เปรียบ (เนื้อเรื่องเหมือนเพลงตาอินกับตานา)

ข. แบบเรียนเร็วเล่ม 2 เริ่มด้วยการใช้ไม้มลายไม้ม้วน เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการ

ฝึกหัดต่อจากแบบเรียนเร็วเล่ม 1 เน้นการเขียนหนังสือได้ถูกต้องแม่นยำมากขึ้น และคำที่ยากกว่า เล่ม 1 ฉะนั้นจึงมีแบบฝึกหัดให้เด็กนักเรียนได้ฝึกฝนในการเขียนมากกว่าการอ่านดังเล่ม 1 ตัวอย่าง

- การสอนไม้มลายไม้ม้วน เริ่มจากการสอนสระโอไม้ม้วน 20 คำ แล้วฝึกให้อ่านโดย นำคำอื่น ๆ มาประกอบเพื่อแสดงความหมายของคำไปด้วย เช่น

ใจคน ใจมือ ในหีบ ใบไม้ ใจดี คนใจ ข้างใจ ผ้าใบ ตีใจ

อันใจ ทิศใต้ ใบเรือ หายใจ เท้าใจ ข้างใต้ ส้มห้าใบ ใจกลาง

ในเรือน ใต้เท้า ท่องใบ ฯลฯ

แบบฝึกหัดบอกให้นักเรียนเขียน - ตามีตีใจ ไครมหาเรา เขาอยู่ใกล้ ๆ ผู้ใดอยู่ในครัว

เจ้าอย่ากลัวตาใบ้ น้ำไหลในคลอง แจกตีกลองใหญ่ ดังนั้นใส่ใบชา

นั้นตามิใช่ลุง พี่ใช้ให้ฉันมา ตาแกร๊กไคร่ฉัน ฯลฯ

แบบฝึกหัดให้นักเรียนสังเกตคำไม้ม้วนที่ผิดกับไม้มลาย (จะหาคำที่เสียงเหมือนกันมา เทียบไว้)

ใจคน-ไหมสองใจ, ทิศใต้-จุดใต้, ให้เงิน-ร้องไห้, ผู้ใด-บันใด,

น้องสะใภ้ - รักไคร่ - ตะไคร่น้ำ, ใบบัว - ต้นลำไย, น้ำใส - ผลักใส,

ผ้าไหม - ผ้าไหม, ฯลฯ

- สอนไม้มลายมีตัว ย.ท้าย ใช้วิธีเช่นเดียวกันกับการสอนไม้ม้วนไม้มลาย คือมีการ ทำแบบฝึกหัดเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกทักษะให้มากที่สุด ตัวอย่าง

ไภย ว่า ของควรรถแล้ว มาโดย ว่า ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวง

อาไศรย ว่า พังพัก อูประไมย ว่า สิ่งที่ควรนำมาเปรียบ

สงไสย ว่า แคลง นิสัย ว่า ความอาไศรย

ไสย ว่า ชนะ อะสงไสย ว่า ร้อนแสนกณ

ไวย ว่า ความเสื่อมของอายุ ไนย ว่า เนื้อความ ฯลฯ

(การเขียนต่างกับปัจจุบัน คือ สมัยก่อนเขียนด้วย “ไวย” ปัจจุบันใช้ “อัย”)

แบบฝึกหัดให้นักเรียนอ่าน

ไปทางไกลจงระวังไภย บางคนบ่นว่าโรคไภยมีมาก คนมาอาไศรยอยู่ด้วย

บ่าวอาไศรยนาย นายได้อาไศรยใช้สอยบ่าว คำที่ว่าจี้จ้านยังสงไสย

รบข้าศึกหนีเรามาไสย ฤทธิอยู่ในป่าพนาไสย ฯลฯ

ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดเติมคำในช่องว่าง เช่น

พูดค่อย ๆ อยู่.....ก็ได้ยิน

ลูงจะ.....การงานอัน.....หรือ

นั้นแลดูเห็นมาแต่.....

๗๗

หรือให้หาคำไม้หลายมี ย. ท้ายมาเติมช่องว่าง เช่น

เวลาปัจจุบัน.....

จงระวัง.....อันตราย

ผู้ใหญ่ช่วย.....ให้พร

มี.....แก่ข้าศึก

คนมาพัก.....ในศาลา

คนที่เคยฟังพา.....กัน

เจ๊กพูดภาษา.....ไม่ใคร่ชัด

อายุอยู่ในมัชฌิม.....

อาร้อยพวง.....ให้แก่หลาน

จะเห็นได้ว่าการเสนอบทเรียนในหนังสือแบบเรียนเร็วเป็นวิธีการใหม่ ๆ สร้างความสนใจแก่นักเรียนไม่น้อย โดยเฉพาะการหาตัวอย่างคำมาใช้ไว้ในบทเรียนนั้น เป็นคำที่มีความหมายเกือบทั้งสิ้น ซึ่งเป็นการให้ความหมายต่อการเรียนแก่นักเรียนมากขึ้น แต่เสียดายที่คำเหล่านั้นไม่สู้จะเชื่อมโยงกับภาษาพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน อีกประการหนึ่งการทำแบบฝึกหัดนั้น ช่วยให้นักเรียนฝึกสังเกตการใช้คำจากบทเรียน และยังช่วยกระตุ้นให้นักเรียนได้ฝึกคิด รู้จักใช้ความคิดของตนแสวงหาคำที่เหมาะสมมาเติมในช่องว่าง ซึ่งเป็นฝึกการเขียนถูกต้องอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้ยังเป็นพื้นฐานของการฝึกเรียงความอีกโสดหนึ่งด้วย

ค. แบบเรียนเร็วเล่ม 3

แบบเรียนเร็วทั้ง 3 เล่ม กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ โดยมีพนักงานในกรมศึกษาธิการเป็นผู้ช่วย เช่น หม่อมเจ้าประภากร และ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เฉพาะแบบเรียนเร็วเล่ม 3 นี้ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เป็นผู้แต่งเสียโดยมาก และพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2432 (8) (พิมพ์คราวเดียวกันทั้ง 3 เล่ม)

วิธีเรียบเรียง เรียบเรียงเป็นความเรียงอธิบาย และแบบฝึกหัดปนกันไป ซึ่งในเล่ม 3 นี้ จะเห็นความเรียงอธิบายอยู่มากกว่าเล่ม 1 และ เล่ม 2 เพราะทั้งสองเล่มนั้น เสนอบทเรียนให้อ่านและแบบฝึกหัดเป็นส่วนใหญ่ เพราะเด็กนักเรียนเพิ่งเริ่มเรียนจึงยังอ่านหนังสือไม่ได้ดี จะไม่เข้าใจคำอธิบาย ส่วนเล่ม 3 นี้เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นโครงสร้างของภาษา คือไวยากรณ์ ได้แก่ ชนิดของคำ (คำชื่อกิริยา คำคุณ คำวิเศษณ์ คำต่อ คำออกเสียง คำแทนชื่อ) และการเรียงคำในประโยค รวมถึงวิธีการแต่งประโยค และภาคเก็บใจความ (อ่านเอาเรื่อง) ฉะนั้นการเรียบเรียงจึงเป็นความเรียงอธิบายกฎเกณฑ์ทางด้านโครงสร้างของภาษาเป็นตอน ๆ เมื่อเข้าใจแล้วทดลองทำแบบฝึกหัดในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้คิดค้นหาคำมาใช้ มาตอบ ซึ่งเป็นการฝึกหัดทบทวนการเขียนไปด้วย เนื้อหาแบ่งเป็น 3 ภาค คือ

- 1) ภาคที่ 1 ว่าด้วยชนิดของคำ (คำ 7 ชนิด ดังกล่าวข้างต้น) และการสร้างประโยค
- 2) ภาคที่ 2 ว่าด้วยวิธีแต่งประโยค การสัมพันธ์ประโยค

(8) ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, เรื่องเดิม, หน้า 32.

3) ภาคที่ 3 ว่าด้วยการอ่านเก็บใจความ และการย่อความให้เหลือใจความสำคัญ

ตัวอย่างการเสนอบทเรียน

บทที่ 1 อ่านประโยค

ม้ากินหญ้า ช้างไล่คน เสือกัดเนื้อ คนทำนา ควายนอน ตามีหัวเราะ ป้าจ๋า หุงข้าว (ข้าว) เด็กเรียนหนังสือ ครูชอบใจศิษย์ แจกจูงแพะ วัวไล่หมู แมวกัดหนู กวางติดแก้ว พรานยิงเนื้อ ฯลฯ

บทที่ 2 ให้เรียงคำให้ถูกต้อง

กินควายเข้า (ข้าว) คนสวนทำ ปลายน้ำว่าย เจ้า (ข้าว) หุงยาย ตาฟันผ่า ร้องให้ หลาน กาปลาโอบ ลาวเรือล่อ มอญแพล่อง หญิงหูกทอ กิณนมลูก คนทานขอ ดักนกเด็ก ฯลฯ

บทที่ 12 คำกริยาบางคำต้องมีคำชื่อ (นาม) ต่อเข้าข้างท้ายอีกคำหนึ่งจึงจะได้ ความ เช่น

(การอธิบาย สกรรมกริยา ในหนังสือแบบเรียนเร็วเล่ม 3)

ปลาว่าย - น้ำ ลิงขึ้น - ต้นไม้ พรานยิง - เนื้อ คนทำ - นา

จินทำ - สวน ควายตี - แปลง กบตก - บ่อ แม็กล่อม - ลูก

ยายเลี้ยงหลาน ไก่ฟัก - ไข่ ฯลฯ

บทที่ 79 ให้สังเกตตัวอย่างถอดประโยคนิทานเรื่องนี้

กาตัวหนึ่งล็กก่อนเนื้อ, กาบบินมาจับอยู่ที่ต้นไม้, หม่าจิ้งจอกตัวหนึ่งเห็นกา ก็บอกกาว่าไม่รู้เท่าหม่าจิ้งจอก อ้าปากร้อง ก้อนเนื้อก็ตก หม่าจิ้งจอกก็คาบก้อนเนื้อไว้จะกิน ฯลฯ

4.1.3 อภิปรายหนังสือแบบเรียนเร็ว เล่ม 1, 2, และ 3

หนังสือแบบเรียนเร็วทั้ง 3 เล่มนี้ ได้พัฒนาวิธีการนำเสนอเนื้อหาต่างไปจากแบบเรียนหลวง คือพยายามที่จะเลือกสรรคำตัวอย่างที่มีความหมาย และใกล้เคียงกับชีวิตประจำวัน ที่นักเรียนได้ยิน ได้รู้ นอกจากนี้ได้ใช้ศิลปะการเรียบเรียงที่เป็นแบบเรียนมากขึ้น เช่นมีแบบฝึกหัด มีการทบทวนเนื้อหาที่เรียนมาแล้ว โดยเฉพาะในเล่ม 2 และเล่ม 3 นั้น พบว่าแบบฝึกหัดส่วนใหญ่ มีลักษณะกระตุ้นให้นักเรียนคิด สร้างเสริมความคิดของนักเรียน เช่นการหาคำมาเติมในช่องว่าง ให้สังเกตประโยคและให้แก้ประโยค เหล่านี้เป็นการฝึกทักษะทางภาษาที่ถูกต้องตามจิตวิทยาการเรียนรู้ ไม่เพียงแต่เท่านั้นในแบบเรียนเร็วเล่ม 3 ยังมีส่วนที่ฝึกการใช้ภาษา เพื่อที่นักเรียนจะได้

นำไปใช้ในชีวิตจริง ๆ หรือออกไปปรับราชการ เช่น การอ่านเก็บใจความ หรือการย่อความ รวมทั้ง การแต่งความ วิธีการดังกล่าวไม่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนหลวงทั้ง 6 เล่ม การใช้แบบเรียนเร็ว 3 เล่มนี้เป็นระบบมากขึ้น เพราะครูสอนตามบทเรียนนั้น นักเรียนจะได้เรียนรู้ในรูปแบบคล้าย ๆ กัน ส่วนแบบเรียนหลวงนั้น ถ้าครู (พระภิกษุ) เป็นผู้มีความชำนาญในการสอน อาจจะสอดแทรก แบบฝึกหัดให้นักเรียนได้เขียน ได้เรียงความบ้างแต่ในแบบเรียนเร็วนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทเรียน ฉะนั้นนักเรียนทุกคนจะต้องผ่านตามขั้นตอนในบทเรียนเหล่านั้น จึงเชื่อว่านักเรียนที่จบการ-เรียนแบบเรียนเร็วนี้สามารถที่จะมีความรู้ภาษาไทยที่จำเป็นจะใช้การอย่างดีซึ่งจะต่างไปจาก แบบเรียนหลวงนั้นนักเรียนเรียนจบทั้ง 6 เล่มจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทางภาษาอย่างดีมีความรู้ สามารถสอนผู้อื่นได้ อธิบายกฎเกณฑ์ อักษรวิธี ตลอดจนแจกฉานในเรื่องการเขียนถูกต้อง แต่ ไม่น่าจะแต่งประโยคหรือเรียงความได้สันทัดเพียงไร

ฉะนั้น จึงเห็นว่าแบบเรียนเร็วนี้ได้พัฒนาวิธีการเรียบเรียงไปได้มากในระยะเวลาอันรวดเร็วรวมทั้งวิธีการนำเสนอบทเรียนอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย อันเป็นแบบอย่างแก่แบบเรียน ที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง ๆ ซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาแบบเรียน จึงพบว่าในช่วง สมัยกระทรวงธรรมการดำเนินกิจการการศึกษาของรัฐนี้ มีแบบเรียนอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ดัง จะกล่าวต่อไป

4.2 แบบสอนอ่าน ของกรมศึกษาธิการ (พระยาปริยัติธรรมธาดา แต่ง)

เป็นหนังสือแบบสอนอ่านเบื้องต้น ใช้เป็นแบบเรียนคู่กับหนังสือแบบเรียนเร็ว เนื้อหามุ่ง ที่จะทบทวนกฎเกณฑ์ทางด้านภาษา แบบเรียนนี้จะใช้เมื่อนักเรียนอ่านหนังสือได้บ้างแล้ว คล้าย ๆ หนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ในปัจจุบัน เพื่อให้เด็กมีความรู้รอบตัว เริ่มจากสิ่งที่ใกล้ตัว เช่น สัตว์ต่าง ๆ ต้นไม้ การประกอบอาชีพ เรื่องเวลา เงิน เครือญาติ และประเพณี

1) การเรียบเรียง การเรียบเรียงจะเสนอบทเรียนเป็นตอนสั้น ๆ เพื่อให้อ่านวันเดียว หรือครั้งเดียวจบเรื่องหนึ่ง ๆ เป็นการฝึกให้นักเรียนอ่านเข้าใจความ (อ่านเอาเรื่อง) รู้เนื้อหาของเรื่องนั้น ๆ ฉะนั้นเนื้อเรื่องจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมแก่วัยเด็กจะต้องรู้หรือเด็ก ๆ ควรรู้ เป็นการ เสริมสร้างประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ใกล้ตัวไปถึงเรื่องราวทางสังคม เช่นหน้าที่รับผิดชอบ ต่อสังคม เป็นต้น ศิลปะการเรียบเรียงนั้นเป็นความเรียงใช้คำง่าย ๆ ประโยคไม่ซับซ้อน แบ่งเนื้อหา เป็นตอน ๆ และเป็นเรื่อง ๆ แต่ละเรื่องนั้นไม่เกี่ยวเนื่องกัน คือจบอยู่ในตัวของเรื่องนั้น ๆ

2) วิเคราะห์เนื้อหาของแบบสอนอ่าน หนังสือแบบสอนอ่านชุดนี้มี 4 เล่ม แต่ละ เล่มมีเนื้อหาต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่คำง่าย ๆ ประโยคง่าย ๆ และเนื้อหาเป็นเรื่องใกล้ ๆ ตัวในเล่มที่ 1 และขยายวงกว้างออกไปเป็นลำดับจนถึงเล่มที่ 4 ดังนี้

- เล่ม 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์และสิ่งของเช่น เรื่องนกกระจอก (9) นกเค้าแมว หนู แมว ช้าง วิธีทำหม้อข้าว เหล็ก ต้นไม้ น้ำ ในเนื้อหาเล่ม 1 นั้นไม่มีเรื่องนิทาน แต่เป็นเนื้อหาทางความรู้รอบตัวสำหรับเด็กวัยเด็ก ๆ

- เล่ม 2 มีเรื่องข้าวที่เรากิน กระดาษ นาฬิกา การต่อเรือ ปลูกบ้าน หาบปลา สอนหนังสือ ทหาร และการค้า เป็นต้น เป็นเรื่องรอบตัวที่ห่างไกลไปอีกชั้นหนึ่ง

- เล่ม 3 เป็นเรื่องหลายรูปแบบ มีนิทานคติธรรม (ของหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ รวบรวม) และเรื่องต้นไม้ต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด ต้นมะม่วง ต้นทุเรียน ต้นยาสูบ ฯลฯ

- เล่มที่ 4 เนื้อหามี 5 เรื่อง คือ เวลา อัฐและเงิน เครื่องยนต์ ผู้ปกครองและประเพณี จากเรื่องทั้งห้านี้จะสอนให้เด็กเรียนรู้ถึงสภาพสังคมที่ตนอาศัยอยู่ และหน้าที่รับผิดชอบต่อบุคคลอื่น ๆ เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และหน้าที่ของสามีและภรรยา และหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมอันกว้าง เช่น ชุมชน ผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์ รวมถึงประเทศชาติ อีกด้วย นอกจากนี้ยังเน้นให้รู้จักรักษานขนบธรรมเนียมประเพณีอีกด้วย

3) **อภิปรายหนังสือแบบสอนอ่าน** หนังสือแบบสอนอ่านชุดนี้เป็นหนังสือที่ให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ในปัจจุบัน เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นแบบฝึกหัดอ่านแบบฝึกทักษะในการอ่านอย่างเดียว เนื้อหาที่อยู่ในบทเรียนนั้นยังให้ความรู้เรื่องรอบตัวในสังคมอีกด้วย รวมทั้งส่งเสริมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบต่อสังคม อาจจะเรียกว่าเป็นหนังสือสังคมศึกษาเบื้องต้นก็ได้

ต่อมาแบบสอนอ่านชุดนี้ได้มีการปรับปรุงแก้ไข ตัดบางเรื่องออกและเพิ่มบางเรื่องเข้าไปเพื่อให้เหมาะแก่สมัยและชั้นเรียนของเด็ก วิธีการเรียบเรียงยังคงเดิม คือเป็นนิทานกับบรรยายแบบความเรียงบ้าง และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “แบบสอนอ่านเบ็ดเตล็ด” (10)

4.3 หนังสือแบบเรียนใหม่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี แต่ง

จากการใช้หนังสือแบบเรียนเร็ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2441 ได้มีการปรับปรุงแบบเรียนและหลักสูตรอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ใช้หนังสือแบบเรียนใหม่ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งได้แก้ไขจากแบบเรียนเร็ว เพราะการใช้แบบเรียนเร็วนั้นปรากฏว่าครูที่สนใจสอนเด็กตามวิธีการของแบบเรียนเร็ว เด็กจะอ่านหนังสือออกได้เร็วกว่าแบบเรียนสมัยโบราณ

(9) มีปรากฏอยู่ในประกาศหลักสูตร พ.ศ. 2438 ให้ใช้หนังสือแบบสอนอ่านในประโยค 1 ชั้น 1 รวมอยู่กับแบบเรียนเร็วเล่ม 1 ด้วย.

(10) ศาสตราจารย์เบญจวรรณ สุนทรากุล. เรื่องเดิม, หน้า 40.

ถ้าครูผู้สอนเป็นครูที่ฝึกหัดมาดีแล้ว แต่ถ้าครูที่ไม่รู้วิธีสอนเมื่อเอาแบบเรียนเร็วไปใช้จะปรากฏว่ามีเด็กหลายคนเมื่อเรียนจนจบเล่มแล้ว อ่านหนังสือไม่ออก จนเป็นที่วิจารณ์กันว่าแบบเรียนเร็ว สู้มูลบทบรรพกิจไม่ได้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงได้แต่งแบบเรียนขึ้นใหม่ แบบเรียนชุดนี้ได้ทดลองสอนที่โรงเรียนจุลนาทาก่อน ต่อมาจึงได้มอบให้รัฐบาลและใช้เป็นแบบเรียนของโรงเรียนทั่ว ๆ ไป (11)

1) **วิธีเรียบเรียง** เสนอบทเรียนลัดกว่าหนังสือแบบเรียนเร็ว โดยเฉพาะเรื่องแม่สะกด การสอนให้เด็กรู้จักตัวอักษรที่ไม่ได้เรียงตามลำดับอักษรไทย (คือ ก ข....ฮ) แต่เริ่มจากพยัญชนะที่มีรูปร่างง่าย ๆ และออกเสียงริมฝีปาก เช่น บ ป เป็นต้น นอกจากนี้ยังเสนอวิธีสอนแต่ละตอนแก่ครูเพื่อเป็นการสอนให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายของบทเรียน เช่น “การสอนต้องอาศัยครูช่วยทำเสียงให้ฟังชัดเจน เวลาเด็กอ่านติดครูต้องไม่ยอมบอกให้ง่าย ๆ เป็นอันขาด แต่ต้องทำเสียงและปากล่อให้เด็กประโยคเสียง (ผันเสียง) ได้ถูกต้องเอง เช่น ตา - ม ก็ออกเสียง “ตา” แล้วเม้มริมฝีปากให้เกิดเสียง “ม” แล้ว ๆ นำให้เด็กออกเสียงเองได้ว่า “ตาม” ห้ามมิให้สะกดเสียงพยัญชนะ หรือเสียงสระ เช่น สะกด -เห-ย-ย-ด → เหยยด เป็นอันขาด ต้องสะกดว่า เหยย-ด → เหยยด...”

2) **วิเคราะห์เนื้อหา** หนังสือแบบเรียนใหม่แบ่งเป็น 2 ภาค คือแบบเรียนใหม่ เล่ม 1 ภาค 1 มี 25 บท และแบบเรียนใหม่เล่ม 1 ภาค 2 มี 29 บท (บทที่ 26 – 54) ตัวอย่างการเสนอบทเรียน

บทที่ 1 บ ป (มีคำสั่งกำกับว่า) “ให้นักเรียนสังเกตพยัญชนะ 2 ตัวที่มีรูปคล้ายกัน คือ บ ป และอ่านออกเสียงให้ถูก แล้วจึงให้รู้จักสระที่มีรูปคล้ายกัน คือ ำ ำ เ-า และประสมกับพยัญชนะที่รู้แล้ว อ่านเป็นคำ แต่การอ่านห้ามไม่ให้ออกเสียงสระ เช่น บ กับ ำ ต้องอ่าน บำ ปำ ทีเดียว และเมื่ออ่านเป็นคำแล้ว จะแบ่งเรียนเป็น 3 บทตามบรรทัดที่คั่นไว้ก็ได้”

บ	ำ	บำ	บำ	ปำ
ป	ำ	ปำ	ปำ	บำ
บ	ำ	บำ	บำ	ปำ
ป	ำ	ปำ	ปำ	บำ
บ	เ-า	เบา	เบา	เปา
ป	เ-า	เปา	เปา	เบา

(11) ศาสตราจารย์เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล. เรื่องเดียวกัน หน้า 52

บา	ปา	บ่า	ป้า	เบา	เป่า	บา	ปา
เบา	เป่า	บา	ป้า	บ่า	ป้า	เบา	เป่า
บ่า	ป้า	เบา	เป่า	บา	ปา	บ่า	ป้า
บา	บ่า	ปา	บา	บ่า	เบา	เป่า	ป้า
ปา	บ่า	เป่า	บ่า	ปา	เบา	บา	บ่า

ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีคำสั่งให้เด็กนักเรียนคัดลายมือ ทบทวนบรรทัดหลาย ๆ หน่อ ซึ่งเป็นการบอกวิธีสอน

บทที่ 11 อักษรควบ มี 3 ตัวคือ ร ล ว (มีคำสั่งว่า) สอนอักษรควบให้นักเรียนออกเสียงอักษรตาม

ก - กิ	กร - กรี
ป - ปา	ปล - ปลา
ข - ขา	ขล - ขลา

หัวปลี ตัวปลา มือขวา เขาไป แกวอะไร ตีตรา คลาไค่ล เกลี้ยกลอ ปรีชา เจาะปรุ ประจำ ประจุ ปรีดี แปรไป ครูกำ เพลี่ยขา เผลอไหล ไกวเปล เสดเพล เพราะเจาะ แพรดำ พลูดี เกตรา ฯลฯ

บทที่ 35 อักษรสูงนำอักษรต่ำ มีตัวสะกด เสียงตามตัวนำ (มีคำสั่งว่า) “ให้ใช้วิธีประโยค (การผันเสียง) เสียงอย่าง หนา-ม หนาม ทุกคำ ห หนา จะได้ประโยคเสียงแม่นยำ และอ่านหนังสือได้คล่องเร็ว”

หนา - ม	หนาม หยาม	เหลือ - ง	เหลือง หลวง
	หลาม หลาน		เหลียน เหมือน
เหลือ - ว	เหลือว หวาย	หมา - ก	หมาก หลาก
	หลง หลน		หยาก หลอก

ฯลฯ

ผู้ดีมีวาจาหวาน ไม่หยาบหยาม อย่าทำชั่วเขาจะหยามหน้า ผู้ใหญ่จงลูกหลาน และมาดูงานจนล้นหลาม ซื่อรองเท่าสวมกันหนาม ทำอย่าผล็ผลามจะถูกหนามมันตำเจ็บ

ฯลฯ

3) **อภิปรายหนังสือแบบเรียนใหม่** หนังสือแบบเรียนใหม่ได้พัฒนาจากแบบเรียนเร็ว

อีกชั้นหนึ่งก็มีการบอกวิธีสอนแก่ครูผู้สอน เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้เรียบเรียง และเป็นประโยชน์แก่นักเรียนอีกโสดหนึ่งด้วย ส่วนเนื้อเรื่องนั้นดำเนินเหมือนกับแบบเรียนเร็วแต่ยื่นยอกว่า กล่าวคือ ตัดส่วนที่น่าเบื่อหน่ายออกไป คงเหลือส่วนที่จะเป็นประโยชน์สำหรับการเรียนรู้จริง ๆ และคำทุกคำที่นำมาเรียบเรียงจะเป็นคำที่มีความหมายใช้ได้ภาษาไทย ฉะนั้นในการใช้แบบเรียนใหม่นี้ครูจึงมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า “หนังสือจะไม่ใช่ครูเหมือนในจินตามณี และมูลบทบรรพกิจ ครูจะต้องเป็นครูเอง”(11)

4.4 แบบสอนอ่านใหม่ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)

หนังสือแบบสอนใหม่เป็นหนังสือที่ใช้คู่กับแบบเรียนใหม่ ในลักษณะหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์คือเมื่อนักเรียนอ่านหนังสือได้แล้วจะได้มาอ่านหนังสือแบบสอนอ่านใหม่ เพื่อเป็นการฝึกฝนและฝึกนิสัยรักการอ่าน แต่เมื่อพิจารณาทางด้านเนื้อหาแล้วมีลักษณะเป็นหนังสือความรู้ทางธรรมชาติศึกษา(ภาคที่ 1) น้ำใจนักกีฬา(ภาคที่ 2) และสังคมศึกษา(ภาคที่ 3)

1) **วิธีเรียบเรียง** ใซ้คำง่าย ๆ มาเรียบเรียงเป็นเรื่องต่าง ๆ ที่เด็กสนใจ และควรรู้สำหรับเด็ก โดยใช้วิธีอธิบายแบบความเรียง ดำเนินเนื้อเรื่องเป็นเรื่อง ๆ ตอน ๆ ไม่เกี่ยวเนื่องกันแต่ละเรื่องก็สมบูรณ์เนื้อหาในตัวเอง แต่ละบทยังมีการแทรกข้อควรรู้ประจำบท ซึ่งเป็นคำสอนง่าย ๆ เช่น “โกรธง่ายไม่โง่หนักกีฬา” เป็นต้น

2) **เนื้อหาของแบบสอนอ่านใหม่** เนื้อหาแบ่งเป็น 3 ภาค คือ

- ภาคที่ 1 เรื่องธรรมชาติศึกษา กล่าวถึงธรรมชาติรอบตัวเพื่อสอนให้นักเรียนรู้จักธรรมชาติรอบตัว และรู้จักสังเกตความเป็นไปและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น บทเรียนจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับ โลก สัตว์ และพืชต่าง ๆ

- ภาคที่ 2 เรื่องที่สอนให้น้ำใจนักกีฬา อธิบายถึงน้ำใจซึ่งไวใจได้นั้นเป็นน้ำใจที่สุภาพและรักเกียรติบทเรียนจึงเสนอเรื่องวิธีเล่นกีฬาของไทยแบบต่าง ๆ เช่น มอญช้อนผ้า ตีจับโปงพาง เป็นต้น

- ภาคที่ 3 เรื่องสังคมศึกษา ใ้รู้เรื่องหน้าที่ของพลเมืองดี ู้หน้าที่ของพลเมืองอันพึงประพฤติปฏิบัติต่อประเทศชาติ บทเรียนในภาคที่ 3 นี้ยังเน้นถึงเรื่องบุคคลสำคัญของโลก เช่น ฟลอเรนซ์ ในติงเกล, เฮนรี ฟอร์ด เป็นต้น

(11) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, แบบเรียนใหม่ เล่ม 1 ภาค 1 (โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2481) คำนำหน้า ที่ ข.

3) **อภิปรายหนังสือแบบสอนอ่านใหม่** เหมาะสมที่จะเป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ กล่าวคือ -เป็นแบบฝึกฝนให้นักเรียนอ่าน และได้ความรู้ไปในตัว พร้อมทั้งได้สอนแนวคิดจิตใจ ให้เด็กเข้าใจสังคมแวดล้อมตัวเองทั้งที่ใกล้ตัว และไกลตัว ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังเป็นหนังสือที่สอนธรรมชาติศึกษาและวิทยาศาสตร์พื้นฐาน รวมทั้งสังคมศึกษาแก่นักเรียนอีกด้วย

4.5 หนังสือแบบเรียนอื่นๆ

ในสมัยกระทรวงธรรมการปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนนั้น (พ.ศ. 2430 – 2453) ปรากฏว่าได้มีแบบเรียนขึ้นมาหลายเล่ม นอกจากเล่มสำคัญๆ ที่บังคับให้เป็นแบบเรียนที่กล่าวแล้ว ยังมีหนังสือแบบเรียนอื่นๆ อีกหลายเล่มที่ลักษณะเป็นแบบเรียนเริ่มหัดอ่านหนังสือไทย เช่นเดียวกับแบบเรียนที่บังคับใช้เป็นแบบเรียนเหล่านั้น แต่หนังสือเหล่านี้ไม่ได้รับความนิยมนำใช้เป็นแบบเรียน ได้แก่

1) **มูลปกรณ์** ของจหมื่นศรีสรลักษณ์ หนังสือชุดนี้มี 3 เล่ม คือเล่ม 1 เล่ม 2 และเล่ม 3 ทั้งสามเล่มนี้มีเนื้อหาบทเรียนยากง่ายตามลำดับคือ เล่ม 1 มาตรา แม่ ก.กา เล่ม 2 เป็นมาตรา แม่ กง กน กม เกย เล่ม 3 เป็นมาตราแม่ กก กค กข วิธีเรียบเรียงนอกจากเสนอบทเรียนแล้วยังให้ตัวอย่างคำมากมาย คือรวบรวมคำเดี่ยว คำประสม รวมทั้งแต่งเป็นประโยคให้เป็นแบบฝึกหัด แต่งเป็นเรื่องนิทานสุภาษิต และอธิบายคำพังเพย

หนังสือมูลปกรณ์นี้ ปรากฏว่าได้พิมพ์เมื่อ ปี พ.ศ. 2432 (พร้อมกับหนังสือแบบเรียนเร็ว) และเข้าใจว่าคงได้ใช้เป็นแบบเรียนอยู่บ้างบางโรงเรียน แต่คงไม่ได้ใช้บังคับเป็นแบบเรียนทางราชการ

2) **อักษรวิธี** **วชิวิภาค** **วากยสัมพันธ์** และ**ฉันทลักษณ์** ของกรมศึกษาธิการ เป็นหนังสือแบบเรียนไวยากรณ์ไทย ซึ่งใช้ได้ในระดับเรียนที่สูงกว่าแบบเรียนปรกติ เนื้อหาเป็นเรื่องไวยากรณ์ตามที่เรทราบแล้วนั้น ในที่นี้จะไม่กล่าวส่วนละเอียด เพราะเป็นตำราเรียนมากกว่าเป็นแบบเรียน แต่หนังสือเล่มนี้ก็ใช้ในหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2438 ในระดับประโยค 2 ชั้น 2

5. สรุปท้ายบท (สิ่งที่ควรจำ)

- พ.ศ. 2414 เริ่มตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง เริ่มใช้แบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)
- ตั้งกรมศึกษาธิการ พ.ศ. 2430 และพัฒนามาเป็นกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ. 2435
- ขยายโรงเรียนหลวงสำหรับประชาชน พ.ศ. 2427
- มีการสอบไล่หนังสือไทย พ.ศ. 2427 โดยใช้หนังสือแบบเรียนหลวงเป็นเกณฑ์ในการทดสอบความรู้

- ใช้แบบเรียนเร็วแทนแบบเรียนหลวงเมื่อ พ.ศ. 2432
- มีการใช้หลักสูตรการศึกษาเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2438
- หนังสือแบบเรียนหลวงพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2414 จำนวน 2,000 ฉบับ
- หนังสือมูลบทบรรพกิจ มีวิธีการเรียบเรียงพัฒนาจากรูปแบบของแบบเรียนสมัยก่อนหน้านี้นี้
 - หนังสือมูลบทบรรพกิจ สอนการอ่านหนังสือเป็นแม่ ๆ ตามลำดับ แต่ละแม่สะกดนั้นได้แทรกเรื่องพระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ เพื่อเป็นการทบทวนการอ่านที่เรียนมาตอนต้น
 - ภาพเรื่องพระไชยสุริยา นอกจากจะใช้คำง่าย ๆ เหมาะแก่เป็นแบบเรียนสำหรับเด็กเริ่มเรียนแล้ว ยังให้ตรศนะต่อสังคมแก่เด็ก เพื่อเด็กจะสังวรไว้เมื่อตนมารับราชการเป็นนายคน
 - ส่วนหนังสือเล่มอื่น ๆ ในชุดแบบเรียนหลวงนั้น เป็นกฎเกณฑ์ว่าด้วยอักษรวิธีบ้าง เป็นเสมือนพจนานุกรมแหล่งรวมคำไทยบ้าง
 - แบบเรียนเร็วมี 3 เล่ม เล่ม 1 เป็นแบบเรียนสอนเด็กเริ่มหัดอ่าน เล่ม 2 ว่าด้วยกฎเกณฑ์ทางอักษรวิธี มีแบบฝึกหัดทำยบทที่กระตุ้นให้นักเรียนหัดคิด หัดสังเกต หากำมาเติมในช่องว่าง ส่วนเล่ม 3 นั้นเป็นเนื้อหาที่สอนให้เข้าใจโครงสร้างของภาษาไทย คือ หน่วยคำประโยค เป็นต้น
 - หนังสือชุดแบบเรียนเร็วใช้มาถึง พ.ศ. 2441 มีการปรับปรุงระบบการศึกษาใหม่ และได้ใช้หนังสือแบบเรียนใหม่ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เพราะมีการบอกวิธีสอนแต่ละตอนแก่ครูด้วย
 - หนังสือแบบสอนอ่านของกรมศึกษาธิการ เป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์คู่กับหนังสือแบบเรียนเร็ว ชุดนี้มี 4 เล่ม เล่มที่ 1 กล่าวถึงสัตว์และสิ่งของ เป็นเรื่องใกล้ตัวเด็ก เล่ม 2 กล่าวถึงการทำกินในสังคม เช่น เรื่องข้าวที่เรากิน นาฬิกา การต่อเรือ ปลูกบ้าน ฯลฯ เล่มที่ 3 หลายรูปแบบมีนิทานคติธรรมและเรื่องอาชีพ เล่ม 4 เป็นเรื่องสังคมศึกษาที่อยู่รอบตัวเด็ก ๆ
 - หนังสือแบบเรียนใหม่ดำเนินเนื้อเรื่องคล้ายกับแบบเรียนเร็ว แต่ย่อกว่าและแทรกคำอธิบายถึงวิธีสอนแต่ละตอน
 - หนังสือแบบเรียนใหม่ไม่สามารถที่จะใช้เป็นครู เหมือนจินตามณีและมูลบทบรรพกิจ แต่ครูจะต้องเป็นครูเอง
 - หนังสือแบบเรียนใหม่ ไม่สอนตามลำดับตัวอักษร แต่จะเลือกตัวที่ออกเสียงง่าย หรือเขียนง่ายและรูปแบบเหมือน ๆ กันไว้เป็นชุด ๆ เพื่อฝึกให้เด็กหัดสังเกตจำตัวได้ ไม่ใช่วิธีท่องจำ

- แบบสอนใหม่เป็นหนังสือเสริมประสบการณ์ใช้คู่กับหนังสือแบบเรียนใหม่ เนื้อหาแบ่งเป็น 3 ภาค ภาคที่ 1 ว่าด้วยธรรมชาติศึกษา ภาค 2 ว่าด้วยกีฬาไทย สอนให้เด็กมีน้ำใจเป็นนักกีฬา และสุขภาพ ภาค 3 ว่าด้วยบุคคลสำคัญของโลก และสังคมศึกษา
- ในช่วงสมัยตั้งกรมศึกษาธิการเป็นต้นมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแบบเรียนบ่อย ๆ เพื่อให้เหมาะกับหลักสูตรและสภาพของเด็ก ๆ ไทย
- การศึกษาของไทยเริ่มเป็นระบบโรงเรียนตั้งแต่ตั้งโรงเรียนหลวง พ.ศ. 2414 และแพร่กระจายอย่างกว้างขวางสมัยกระทรวงธรรมการ และออก พ.ร.บ. ประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 (ร. 6)

กรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณ
ทรงดำกับโรงพิมพ์หลวง ในรัชกาลที่ ๕

อสุภะ อชิตกัณฐะ
 ๑. สุนทรียะ ๒. อชิตกัณฐะ
 ๓. อชิตกัณฐะ ๔. อชิตกัณฐะ
 ๕. อชิตกัณฐะ ๖. อชิตกัณฐะ

อ่านว่า : สุขวิหารชาคก. พระโพธิสัตว์ (สัตว์) เบนรสี (ฤษี)
 ชี (ชื่อ) ครุสาคตทา. อันคัมภีร์.

.....อักษรสมัยพระเจ้าลิไท
 แห่งสุโขทัย

พระยาพรสุมทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) (พ.ศ. 2365)
 ที่ละเซ่งเทรา อนังกรรม (16 ต.ค. 2434)

เด็กนักเรียนมูลกัจจายนะสมัยก่อน
 กำลังหัดเขียนลงบนกระดานชนวน
 กับครูซึ่งเป็นพระสงฆ์
 ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔